

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST

DANIJEL BOSNAR

**UTJECAJ VELIKE EKONOMSKE KRIZE 1930-ih
NA KRIMINALITET U ZAGREBU**

DIPLOMSKI RAD

MENTOR: doc.dr.sc. Goran Hutinec

Zagreb, rujan 2018.

*Ovaj rad posvećujem svojoj obitelji,
prijateljima te posebice djema najvećim
platonskim ljubavima u životu*

G. G.

i

Maji Šuput

SADRŽAJ

UVODNI DIO.....	4-19
UVOD.....	4-6
ZAGREB U MEĐURAĆU.....	7-12
VELIKA GOSPODARSKA KRIZA.....	13-19
A) Veliki slom i nastanak krize.....	13-17
B) Hrvatska i Zagreb u vrijeme krize.....	17-19
 KRIMINALITET U ZAGREBU (1928-1935).....	20-60
A) KRIMINALITET U ZAGREBU (1928-1931).....	21-38
1. Ubojstva i pokušaji ubojstva.....	21-23
2. Samoubojstva i pokušaji samoubojstva.....	24-30
3. Provale i provalne krađe.....	31-33
4. Krađe/džepne krađe.....	33-36
5. Ostalo.....	37-38
B) KRIMINALITET U ZAGREBU (1931-1935).....	39-60
1. Ubojstva i pokušaji ubojstva.....	39-42
2. Samoubojstva i pokušaji samoubojstva.....	42-50
3. Provale i provalne krađe.....	50-54
4. Krađe/džepne krađe.....	54-58
5. Ostalo.....	58-60
 KRIMINAL U NOVOSTIMA – PRIDAVANJE VAŽNOSTI.....	61-62
 ZAKLJUČAK.....	63-65
 BIBLIOGRAFIJA.....	66-67
 SAŽETAK/SUMMARY.....	68

UVODNI DIO

UVOD

U hrvatskoj historiografiji međuratno razdoblje (1918-1941) vrlo je često poticalo interes mnogobrojnih povjesničara ali isto tako i brojnih drugih znanstvenika iz područja sociologije, pedagogije, ekonomije, pravnih znanosti itd. čije je bavljenje fenomenima tih godina na koncu rezultiralo vrijednim i dragocjenim spoznajama o prilikama i životu ljudi toga doba. Razlog takvom zanimanju za zbivanja međuratnih godina u Hrvatskoj (ali dakako i u čitavom Kraljevstvu SHS/Kraljevini SHS/Kraljevini Jugoslaviji) svakako možemo tražiti kako u samoj dinamici i sveobuhvatnosti tih zbivanja koja samim time postavljaju plodno tlo za određeno istraživanje tako i u njihovim specifičnostima koja neprestano privlače pažnju istraživača iz raznih sfera društvenih i humanističkih znanosti (ali i svih onih „običnih“ ljudi koji se svako malo osvrću na prošlost želeći upotpuniti i proširiti vlastite spoznaje ili pak jednostavno tražeći ono mjesto i vrijeme „gdje je sve počelo“).

Ipak, unatoč specifičnim razvojnim prilikama sa mnoštvom dinamičnih zbivanja koja su se na prostoru Hrvatske (a dakako i Jugoslavije) unutar njih odvijala (a možda baš zbog njih) još uvijek u razdoblju dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća postoje brojni neistraženi fenomeni koji u sebi kriju čitav niz novih i nadasve zanimljivih spoznaja. Jedan od takvih fenomena upravo jest i pitanje kriminaliteta bilo da ga se u razmatranje uzme samo kao općenitu i sveprisutnu pojavu bilo da ga se promatra u sklopu neke osobite pojave koja može i ne mora utjecati na njegov obim i razvojne pravce. Potonje je nadasve interesantno ako se u obzir kao faktor moguće promjene i utjecaja uzme gospodarska kriza kao razarajuća i destabilizirajuća pojava na svim poljima ljudskog života. U razdoblju međuraća, dakako, riječ je o katastrofalnoj Velikoj gospodarskoj krizi uzrokovanoj jednim dijelom jesenskim slomom burze u New Yorku 1929. g, a koja se u Kraljevini Jugoslaviji u svom najgorem obliku pokazala na samom početku 30-ih godina 20. st. U istom tom obliku pokazala se i u Zagrebu, glavnom političkom, kulturnom i gospodarskom središtu Hrvatske. Kao i drugdje, i u hrvatskoj metropoli kriza je zahvatila sva područja ljudskog djelovanja stvarajući tako snažne osjećaje nezadovoljstva i nervoze koji u međusobnoj kombinaciji mogu itekako pogubno djelovati na pojedince i njihovu svijest o moralu, poštenju, poštivanju i svetosti tuđeg ili vlastitog života. U takvim prilikama kao posljedica općenito se nužno javljaju nešto izraženije

kriminalne aktivnosti¹ čemu nije odolio ni grad Zagreb što ćemo na kraju krajeva u nastavku ovoga rada i vidjeti.

U ono vrijeme o kriminalnim aktivnostima svojih sugrađana Zagrepčani su saznavali najvećim dijelom preko novina kao tradicionalnog medija masovnog informiranja koji se održao i ostao jak sve do danas. Osim tog suvremenog aspekta informiranja, značaj novina očituje se i u njihovoj ulozi koju imaju kao bogata povijesna vrela na temelju kojih se može doći do vrijednih spoznaja vezanih uz svakodnevni život i prilike određenog mjesta i vremena. Jasno, takav aspekt istraživanja moguć je isključivo uz pomoć novina koje i donose takvu vrstu vijesti što je nakon završetka I. svjetskog rata postalo popularno ne samo u Europi već i u samom Zagrebu kao najjačem kulturnom središtu Hrvatske. Jedne od tih „žutih“ novina, da se izrazimo rječnikom današnjice, nesumnjivo su bile i *Novosti*, novine koje su se najviše prodavale a prema tome i imale najveću tiražu u usporedbi s konkurencijom (*Jutarnji list*, *Večer*...).² Razlog takvoj zainteresiranosti ljudi za *Novosti* gotovo sigurno možemo reći leži u činjenici da su to bile prve novine oslobođene prvenstva političkih tema ustupajući tako mjesto nešto zabavnijim temama iz svakodnevnog života, sporta, mode, filma, glazbe itd.³ Usto, ljude su privlačile i česte fotografije kao i ilustracije kojima su ti sadržaji bili popraćeni, ali i informiranje o kriminalu u gradu u kojem su i sami živjeli, a to sve su mogli naći upravo na jednom mjestu, u zagrebačkim *Novostima*.

Činjenica da je riječ o novinama s izrazito širokim spektrom obrađivanih tema kao i to da su bile najprodavaniji i najpopularniji dnevni tisak onoga vremena nagnala me da se u svom istraživanju utjecaja gospodarske krize na kriminalna gibanja u Zagrebu na prijelazu dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća fokusiram isključivo na *Novosti*. Osim toga, sama građa obiluje relevantnim informacijama koje se mogu naći i u konkurentskim tiskovinama toga doba, iako kod potonjih u nešto sažetijem obliku⁴, pa su i u tom pogledu *Novosti* odigrale svojevrstu praktičnu ulogu značajnom uštedom vremena koje bi bilo potrebno za pregled ostalih sličnih novina.

Kao što je već spomenuto, u ovom radu fokus je stavljen na promatranje kriminalnih aktivnosti koje su se odvijale u gradu Zagrebu u godinama Velike gospodarske krize, točnije od kraja godine 1928. do početka godine 1935. Dakako, suviše je i napomenuti da za potrebe

¹ Mladen Singer, *Kriminologija* (Zagreb: Nakladni zavod Globus [etc.], 1994), 78 (dalje: Singer, *Kriminologija*).

² Njihova naklada brojila je 36 000 primjeraka, dok su *Jutarnji list* i *Večer* imali nakladu od po 24 000 odnosno 8 000 primjeraka. Ivo Goldstein, ur., *Povijest grada Zagreba*, sv. 2 (Zagreb: Novi liber, 2013), 42 (dalje: Goldstein, *Povijest grada Zagreba*).

³ Božidar Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005), 71-72 (dalje: Novak, *Hrvatsko novinarstvo*).

⁴ Primjerice, prilikom pregledavanja *Jutarnjeg lista* i *Večeri* tijekom istih dana lako se može uočiti spominjanje istih slučajeva i to u vrlo sličnom stilu iako ponekad u nešto skraćenoj verziji nego u *Novostima*.

ovoga istraživanja nije bilo moguće analizirati sve slučajeve iz navedenoga okvira pa je stoga u obzir uzet period od mjesec dana (od 15. prosinca do 15. siječnja) koji je onda promatran kroz 7 godina između 1928. i 1935. g. Osim praktičnosti, razlog takvog odabira leži i u tome što je njime obuhvaćeno nekoliko blagdana (Božić, Sv. Stjepan, Stara godina, Nova godina, Sveta Tri Kralja) i to u zimskim danima kad se općenito očekuje porast stope kriminaliteta (posebice sitne krađe odjeće i hrane) uzrokovan vremenskim (ne)prilikama i s njime povezanim nastojanjima ljudi za preživljavanjem⁵ što će se, kao što će istraživanje i pokazati, i u slučaju grada Zagreba iskazati točnim (pojedini članci iz *Novosti* vrlo jasno to potvrđuju), pogotovo na samom vrhuncu krize u godinama 1931., 1932. i 1933. Naime, u radu će se na temelju analiziranih podataka iz novina iz godine u godinu pratiti promjene kriminalnih gibanja međusobno ih potom uspoređujući u svrhu dobivanja cjelovitije slike njihova razvoja. Tome će dodatno pridonijeti i razmatranje čitavog niza aspekata vezanih uz kriminalitet kao što su primjerice pitanje uzroka i ishoda određenog čina te spolna i dobna struktura počinitelja i žrtava, ali i sve ostale značajke koje se, ovisno o slučaju, mogu iščitati iz istraživane građe (mjesto i vrijeme kriminalne radnje, zanimanje počinitelja i sl.). Također, dio rada bit će posvećen analizi samog teksta u novinama koji informira čitatelja o kriminalu u Zagrebu u smislu da se pokuša vidjeti u kojoj se mjeri pridaje pozornost kriminalnim slučajevima i je li ta pozornost uopće ravnomjerno raspoređena.

Na kraju valja reći da ovaj rad predstavlja izvorno istraživačko djelo obzirom da o kriminalu u Zagrebu u to vrijeme nije pisano, pogotovo ako se uzme u obzir i komponenta gospodarske krize, s izuzetkom njegova usputnog spominjanja u knjigama vezanim uz socijalnu ili općenito problematiku grada Zagreba.⁶ Prilikom istraživanja to je s jedne strane predstavljalo određeni problem dok je, pak, s druge strane poticalo da se s većim entuzijazmom prepustim istraživanju i proučavanju zagrebačkih kriminalnih fenomena. Stoga se iskreno nadam da će rezultati istraživanja izneseni u ovom radu doprinijeti upotpunjenju spoznaja o stanju i svakodnevnom životu ljudi grada Zagreba u međuratnom razdoblju, ali i isto tako poslužiti kao početna točka za neke daljnje istraživačke pothvate.

⁵ Singer, *Kriminologija*, 71

⁶ Primjerice, u knjizi *Povijest grada Zagreba* (sv. 2) izravno se spominje slučaj samoubojstva muškarca početkom tridesetih godina uzrokovan stambenom krizom u Zagrebu kao posljedicom sveopćih silaznih gospodarskih kretanja toga doba. Goldstein, *Povijest grada Zagreba*, 30.

ZAGREB U MEĐURAĆU

U danima pred sam kraj Prvoga svjetskog rata Zagreb postaje ključno središte zbivanja koja će u narednim vremenima dalekosežno utjecati na njegov daljnji razvoj te time snažno obilježiti njegove međuratne prilike. Naime, upravo se u gradu Zagrebu u listopadu 1918. osniva Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS) kao vrhovno predstavničko tijelo tih naroda (koji su prethodno živjeli unutar granica Monarhije) u budućoj Državi SHS, stvorenoj 29. listopada 1918. g. nakon odluke Hrvatskoga sabora o definitivnom prekidu svih državnopravnih veza s Austro-Ugarskom Monarhijom.⁷ Shodno tome, u novoj državi, premda izuzetno kratkog vijeka od nešto više od mjesec dana, Zagreb preuzima ulogu glavnog grada i upravnog središta afirmirajući tako svoj položaj i značaj koji je nastavio jačati i u novim okolnostima nastalim ujedinjenjem Države SHS sa Kraljevinom Srbijom u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (1. prosinca 1918.). Sada se on, od grada na rubnom dijelu nekadašnje Monarhije koji je bio slabo povezan sa njenim privrednim središtima u Češkoj i Ugarskoj, pretvara u snažno industrijsko, financijsko i kulturno središte postajući tako ključan faktor u privrednim tokovima nove države.⁸

Takva preobrazba Zagreba omogućena je s jedne strane poštedom od ratnih razaranja prilikom netom minulog Velikog rata čime je očuvana industrija kao ključna privredna grana, a s druge snažnom koncentracijom financijskog kapitala o kome i ovisi opstanak i daljnje ulaganje u postojeća, ali i nova industrijska poduzeća. Problem je predstavljala jedino činjenica da je većina tog kapitala, usred nedostatka domaćeg, pripadala stranim ulagačima kojima se upravo Zagreb, još uvijek poslovno povezan sa poslovnim centrima bivše Austro-Ugarske Monarhije, činio kao privlačno mjesto poslovanja. Usto, njihovim ulaganjima pogodovala je i vrlo jeftina domaća radna snaga čiji se rad iskorištavao u zastarjelim i tehnički zaostalim pogonima kao i velika potreba ratom oštećenog jugoslavenskog tržišta za industrijskim proizvodima.⁹ Naposljetku, o snazi zagrebačke industrije najbolje svjedoči podatak da je ona još i godine 1938., u vrijeme stagnacije svih privrednih grana nakon financijskog sloma početkom tridesetih, držala u svojim rukama petinu industrijskog kapitala Savske banovine kao i to da je te iste godine sačinjavala gotovo trećinu dohotka Hrvatske (27.8%).¹⁰

⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 15-16 (dalje: Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*).

⁸ Isto, 25-26, 79-81.

⁹ Mira Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase međuratnog razdoblja u svjetlu privrednog razvitka,“ u *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata* (Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1968), 120-121 (dalje: Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase,“).

¹⁰ Isto, 123.

Snaženje industrije u Zagrebu, a samim time i nešto veće mogućnosti zaposlenja i kvalitetnijeg života uvelike su privlačile ljude iz okolnih mjesta i sela te ih poticale na kontinuiranu migraciju u grad. Uslijed masovnog doseljavanja seoskog stanovništva čiji sitni posjedi nisu bili dostatni za preživljavanje čitave obitelji i općenitog demografskog rasta nakon Prvog svjetskog rata Zagreb je doživio eksploziju stanovništva koje se između 1921. i 1931. g. povećalo za čak 70,77 %.¹¹ Takvo stanje nužno je moralo utjecati na čitav niz promjena kako u pitanju samog teritorija tako i u sferi društvenog, ekonomskog i socijalnog života grada. Naime, kako bi mogao zadovoljiti potrebe rastućeg i doseljenog stanovništva grad se u ovom međuratnom periodu neprestano širi u svim smjerovima, pogotovo prema jugu preko Save (značajnije u tridesetima), pa je tako godine 1930. podijeljen na čak 30 orijentacijskih kotareva koji su uključivali i neka sasvim nova područja grada poput Trnja, Vrbika, Sigečice i Trešnjevke nastalih prvotno kao radničke četvrti.¹² Nastanak takvih četvrti jasan je ako se ima na umu da je prema popisu stanovništva 31.3.1931. u Zagrebu bilo čak 69,4 % radničkog stanovništva (uključujući i fizičke radnike i namještenike) nasuprot 30,6% građanskog.¹³

Te iste godine u privredno aktivnom stanovništvu grada Zagreba žene su bile zastupljene sa 36 %¹⁴ što predstavlja visok postotak obzirom na spomenuto povećanje stanovništva. Objašnjenje valja tražiti u novoj ulozi žene koju je ona preuzela tijekom i nastavila nakon rata kao radnica u industrijskim poduzećima, ali i u samim potrebama doseljenih seoskih obitelji kojima „muška“ plaća jednostavno više nije dovoljna za život. Međutim, žena radnica kao nekvalificirana radna snaga koja biva manje plaćena za svoj rad (za čak 20-40 %!!!)¹⁵ na taj način ujedno istiskuje mušku radnu snagu na mjestima na kojima ona nije nužno potrebna ili pak snižava cijenu „muškog“ rada na razinu „ženskog“. Osim toga, muškim radnicima, od kojih je polovina isto tako bila nekvalificirana, problem su predstavljali i naučnici koji su se često „zapošljavali“ kao besplatna radna snaga koja je i po par godina ostajala na naukovanju kod nekog obrtnika. Čak i nakon donošenja Zakona o radnjama 1931. g. koji je ograničavao vrijeme naukovanja i obvezivao sudionike na polaganje ispita za majstore i pomoćnike, situacija se nije umnogome poboljšala obzirom da su obrtnici i

¹¹ Mira Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba od 1918-1931* (Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1973), 19 (dalje: Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*).

¹² Ivo Perić, *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada* (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2006), 214 (dalje: Perić, *Zagreb od 1850.*).

¹³ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 24.

¹⁴ Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 125.

¹⁵ Isto, 127.

dalje uzimali nove naučnike, a pomoćnici se potom, ne mogavši naći posao u vlastitoj struci, zapošljavali u industrijskim postrojenjima kao polukvalificirana radna snaga.¹⁶

Nagli porast stanovništva u Zagrebu između dva svjetska rata također je utjecao na promjenu stambenih prilika u gradu suočivši gradske vlasti s još većim nedostatkom prostora za stanovanje. Problem koji je postojao i prije toga perioda jer se broj građana stalno brže povećavao od broja sagrađenih stanova sada se dodatno produbio što je na koncu rezultiralo intenzivnom građevnom djelatnošću i povećanjem broja stanova. Tako je u razdoblju između 1921. i 1931. g. u Zagrebu sagrađeno 13 956 stanova sa 26 926 soba što sačinjava 21 % sveukupnog stambenog fonda.¹⁷ Nakon razdoblja stagnacije u vrijeme velike gospodarske krize, gradnja se u drugoj polovici tridesetih godina nanovo intenzivira kako zbog pojačanih potreba za stambenim prostorom tako i zbog povoljnih ulaganja u takvu vrstu građevne djelatnosti.¹⁸ Međutim, ni sada povećanje broja stanova i soba nije uspjelo pratiti eksplozivni rast broja stanovnika pa se na rubnim dijelovima grada isto tako intenzivno počinje razvijati tzv. „divlja“ gradnja sa karakterističnim malim kućama bez građevne dozvole „sklopljenima“ od jednostavnog drvenog ili ciglenog materijala. Obzirom da su građene bez ikakvog plana, njihovo podizanje kosilo se s urbanističkim idejama pravilne izgradnje Zagreba pa su gradske vlasti nastojale spriječiti njihovo daljnje širenje (iako često bez većeg uspjeha). Usto, one su često predstavljale izvore različitih zaraza i bolesti koje su se onda u skućenim i nehigijenskim uvjetima brzo širile i tako predstavljale ozbiljnu opasnost za cjelokupno stanovništvo grada.¹⁹ Nasuprot tome, gradski stanovi zadovoljavali su potrebne higijenske i zdravstvene standarde, no mnogima su i oni jednostavno bili preskupi (iako uvelike jeftiniji od stanova u privatnim kućama), a upravo to je ono što je siromašnim građanima predstavljalo ključnu stavku u odabiru mjesta stanovanja.²⁰

Osim povećanih stambenih građevnih pothvata u međuratnom Zagrebu građevinska djelatnost dobiva na zamahu i na ostalim područjima gradskog života. Tako se, primjerice, školske zgrade koje su tijekom rata bile pretvorene u vojne bolnice obnavljaju uz dodatnu gradnju novih osnovnih i srednjih škola koje su sada postale neophodne za obrazovanje velikog broja djece koja su sa svojim obiteljima pristigla u grad. U tom razdoblju ulaže se i u visoko obrazovanje pa tako Zagreb u prvom poslijeratnom desetljeću dobiva Medicinski,

¹⁶ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 63-65.

¹⁷ Isto, 321-322.

¹⁸ Tomislav Zorko, *Socijalni problemi u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova* (Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.), 41 (dalje: Zorko, *Socijalni problemi u Zagrebu*).

¹⁹ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 326.

²⁰ Primjerice, mjesečna najamnina sobe s kuhinjom u gradskim kućama stajala je 220-250 dinara, dok je u privatnim kućama za takvu istu sobu trebalo izdvojiti čak 600-800 dinara. Zorko, *Socijalni problemi u Zagrebu*, 45-46.

Gospodarsko-šumarski, Veterinarski te Tehnički fakultet što se također odrazilo na priljev velikog broja studenata u glavni grad Hrvatske.²¹ U njemu se, kao snažnom financijskom središtu Kraljevine SHS, razvija i velik broj osiguravajućih društava, novčarskih zavoda, banaka i štedionica od kojih se svojom snagom i tradicijom posebice ističu Prva hrvatska štedionica (osnovana 1846. g.) kao najstarija hrvatska novčarska institucija te Gradska štedionica (osnovana 1914. g.) čija reprezentativna zgrada krasi Trg bana Josipa Jelačića od 1925. g. kada je izgrađena.²² Nadalje, napredak medicine povoljno je djelovao na sazrijevanje shvaćanja o potrebi kvalitetne zdravstvene skrbi, ali i isto tako sveobuhvatnog zdravstvenog prosvjećivanja naroda u svrhu lakšeg provođenja prevencije i samog liječenja bolesti. Stoga je u rujnu 1926. g. Andrija Štampar u Zagrebu osnovao Školu narodnog zdravlja koja se trebala baviti tim pitanjima provodeći tako sa osposobljenim zdravstvenim kadrom ideje socijalne medicine u praksi.²³

Na ovom mjestu za kraj ćemo još samo posvetiti nekoliko redaka trima medicinsko-zdravstvenim institucijama koje su direktno vezane uz temu ovog rada obzirom da se kontinuirano spominju u gotovo svakom broju novina u razdoblju koje je predmet moga istraživanja. Prva je *Društvo za spasavanje* koje predstavlja službu hitne medicinske pomoći koja je u Zagrebu počela djelovati u kolovozu 1910. na prethodni poticaj članova Družbe „Braća hrvatskog zmaja“. Svoju stalnu sanitarnu postaju Društvo je imalo na Savskoj cesti br. 7, a u početku je raspolagalo sa dvojim dvoprežnim kolima, 2 kočijaša, 4 sanitarna pomoćnika uz ostalo stručno zdravstveno osoblje (liječnici, farmaceuti, primalje, bolničari, članovi Crvenog križa...) koje je dobrovoljno pomagalo unesrećenim Zagrepčanima.²⁴ Iako su Gradsko poglavarstvo i Zemaljska vlada novčano potpomagali njegov rad, to nije bilo dostatno pa se nerijetko događalo da su putem oglasa u novinama od građana bila potraživana bilo kakva sredstva koja bi doprinijela (povećanim) potrebama *Društva za spasavanje*.²⁵ Sljedeća institucija koju valja spomenuti jest Zakladna bolnica (danas Sv. Duh), naša najstarija bolnica, otvorena u kolovozu 1804. g. na početku južnog dijela Illice. U početku je ona bila mjesto na kojem su se liječile razne bolesti, uključujući i one duševne, ali i mjesto na kojem su skrb dobivali stari, nemoćni i siromašni građani Zagreba imajući tako ujedno i karakter ubožnice. Potonja je iz njenog sastava izdvojena 1857., a dvadesetak godina kasnije, točnije 1879., otvorenjem umobolnice u Stenjevcu (Vrapču), u Zakladnoj bolnici prestaje se i

²¹ Isto, 24.

²² Isto, 22.

²³ Isto, 22-24.

²⁴ Perić, *Zagreb od 1850.*, 183-184.

²⁵ Jedan od takvih primjera može se naći u zagrebačkim *Novostima* od 5. siječnja 1929. g. *Novosti*, 5. siječnja 1929.

s liječenjem duševnih bolesnika.²⁶ U jeku porasta stanovništva i procvata građevinskih djelatnosti u Zagrebu tijekom dvadesetih godina tijekom kojih je sagrađena i tržnica Dolac, službeno otvorena 1930. g.²⁷, smještaj bolnice u blizini Trga bana Jelačića postao je neprikladan kako za prijeko potrebni mir samih pacijenata tako i za sliku samoga grada pa se ona sljedeće, 1931. g., seli na Sv. Duh gdje ostaje do danas.²⁸ I na kraju, reći ćemo nešto o Bolnici Milosrdnih sestara koja je svoja vrata otvorila u siječnju 1846. g. i to najvećim dijelom zahvaljujući inicijativama i potporama tadašnjeg biskupa (kasnije prvog zagrebačkog nadbiskupa) Jurja Haulika. Ona je prvotno bila smještena u Samostanu sestara milosrdnica u Frankopanskoj ulici, no zbog povećanih potreba za smještajem pacijenata 1871. g. premještena je u dvokatnu zgradu u Ilici gdje je u još većem opsegu nastavila sa svojim radom. Međutim, na inicijativu Sestara milosrdnica bolnica se u srpnju 1894. g. još jednom seli, ovaj put na zemljište uz Vinogradsku cestu na kojem su sestre dale izgraditi 6 dvokatnica povećavši tako opet značajno smještajni kapacitet bolnice.²⁹ Bolnica, uz dodatna proširenja tijekom kasnijih vremena, na tom mjestu djeluje sve do današnjih dana (popularno zvana „Vinogradska“) i bez sumnje spada u najpoznatije bolnice grada Zagreba.

²⁶ Perić, *Zagreb od 1850.*, 126.

²⁷ Inicijativu za otvorenje tržnice Dolac pokrenuo je još 1925. tadašnji gradonačelnik Zagreba Vjekoslav Heinzel, a ona je službeno otvorena pet godina kasnije, tj. 1. rujna 1930., za vrijeme mandata gradonačelnika Stjepana Srkulja. Mira Kolar-Dimitrijević, „Socijalno-ekonomska politika gradske općine Zagreba s obzirom na položaj radničkog stanovništva od velike svjetske krize do početka drugoga svjetskog rata (1931-1939)“, *Povijesni prilozi* 2 (1983): 175 (dalje: Kolar-Dimitrijević, „Socijalno-ekonomska politika,“).

²⁸ Zorko, *Socijalni problemi u Zagrebu*, 22.

²⁹ Perić, *Zagreb od 1850.*, 127-128.

Slika 1. Podjela grada Zagreba na 30 orijentacijskih kotareva 1930. g.³⁰

1.	Gornji Grad	16.	Sigečica
2.	Donji Grad	17.	Trnje
3.	Kaptol	18.	Vrbik
4.	Široki Brijeg	19.	Tratina
5.	Žaver	20.	Trešnjevka
6.	Mirogoj	21.	Horvati
7.	Horvatovac	22.	Ciglenica
8.	Donja Laščina	23.	Vodovod
9.	Gornja Laščina	24.	Gornja Ilica
10.	Gorice	25.	Sveti Duh
11.	Maksimir	26.	Vrhovec
12.	Borongaj	27.	Jelenovac
13.	Žitnjak	28.	Pantovčak
14.	Peščenica	29.	Prekrižje
15.	Zavrtnica	30.	Tuškanac

³⁰ Slika preuzeta iz Zorko, *Socijalni problemi u Zagrebu*, 26.

VELIKA GOSPODARSKA KRIZA

A) Veliki slom i nastanak krize

Velika gospodarska kriza s kraja dvadesetih i većeg dijela tridesetih godina prošloga stoljeća nesumnjivo pripada u jedan od najistaknutijih fenomena koji još i dandanas zaokuplja pažnju bilo stručnjaka koji se njime bave bilo običnih ljudi koji su za njega samo površno čuli. O krizi se još uvijek govori i na nju se stalno nekako vraća, pogotovo u današnjim okolnostima nastupa suvremene krize, bez da itko doista razumije njenu slojevitost i kompleksnost. Naime, iznimno je teško uopće ustvrditi uzroke koji su krajem dvadesetih godina 20. st. utjecali na pad ekonomske aktivnosti u SAD-u pridonijevši time slomu tržišta a onda naposljetku i sveobuhvatnoj i teškoj krizi. Smatra se da jedan od glavnih uzroka leži upravo u povećanoj proizvodnji industrijskih proizvoda (tzv. hiperprodukcija) i posljedičnom stvaranju prekomjernih zaliha nakon što se potražnja potrošača na tržištu smanjila u odnosu na proizvodnju.³¹ Time je, jasno, znatno ograničena kupnja tih proizvoda pa se iznenada morala smanjiti i proizvodnja koja je inače tijekom dvadesetih stalno rasla³² dok su troškovi uslijed povećane produktivnosti po radniku padali stvarajući tako ogromne profite koji su se onda ulagali u velike investicije usmjerene u nabavu strojeva, opreme, sirovina te repromaterijala (materijala za proizvodnju drugih roba). Situacija se održavala stabilnom sve dok je tržište povoljno odgovaralo na takve prilike, no kako se ciklus porasta krajem dvadesetih kretao silaznom putanjom, investicije više nisu mogle pratiti povećanje nagomilanog profita što je onda dodatno uzdrmalo potražnju i smanjilo količinu proizvodnje.³³ Ovisna o krupnim investicijama i visokoj razini potrošnje, a jedno i drugo se sve više smanjivalo, ekonomija je sada postala izrazito krhka i osjetljiva na moguće potrese zbog čega je i slom njujorške burze u jesen 1929. g. imao toliko snažne i dalekosežne učinke na produbljivanje krize američkog gospodarstva te njeno nastajanje u ostalim svjetskim gospodarstvima.

Od sredine dvadesetih na burzi u New Yorku pojavila se tendencija stalnog rasta trgovanja dionicama pa otad tržište, umjesto dotadašnjim umjerenim tempom, naglo raste te već u ožujku 1928. g. doživljava prvi nagli *boom* prilikom kojeg se prosječni industrijski

³¹ Hrvatska enciklopedija, s.v. „Velika industrijska kriza (1929-1933).“.

³² U razdoblju između 1919. i 1929. g. proizvodnja po radniku u proizvodnom sektoru povećala se za čak 43 %. John Kenneth Galbraith, *Veliki slom 1929. Kako nastaju velike svjetske krize*. (Zagreb: VBZ, 2010) 165 (dalje: Galbraith, *Veliki slom 1929.*).

³³ Isto, 155-156.

indeks povećao za čak 25 bodova.³⁴ Unatoč oscilacijama i velikim gubicima pojedinih dana narednih mjeseci, još izraženiji rast nastupio je u studenom iste godine kada je zabilježen najveći porast kupovanja do tada (vlasnika je, naime, promijenilo impresivnih 6 641 250 dionica!!!).³⁵ Uz jeftinu cijenu dionica i dobre prinose koje su one davale, dodatni poticaj pomami za sudjelovanjem na burzovnom tržištu, i shodno tome brzom i lakom bogaćenju, davali su i sami autoriteti iz područja ekonomije i financija konstantno naglašavajući kako nema razloga za ikakvu brigu zbog naglog povećanja špekulacija jer je tržište zdravo i može se nositi s takvom situacijom. Stoga se, u atmosferi nepomućenog optimizma daljnjeg rasta, u poslovanju odjednom razmahalo tzv. maržno trgovanje, drugim riječima kupnja vrijednosnica na kredit, s formalnim ciljem održavanja i jačanja tržišta, a zapravo s nastojanjem olakšavanja raznovrsnih špekulativnih igara. Ono je funkcioniralo na način da je špekulant, koji je htio ulagati na tržištu a da za to nije imao dovoljno novca, od brokera uzimao zajam za kupnju vrijednosnica koje mu je potom, uz maržu u obliku gotovine, ostavljao kao jamstvo za taj isti zajam. Iako se špekulant time zapravo odrekao prava nad samim vrijednosnicama, sva dobit od povećanja njihove vrijednosti išla je direktno njemu pa ne treba čuditi da se cifra takvih zajmova (tzv. call-zajmovi) do kraja 1928. g. popela na vrtočlavih 6 milijardi dolara.³⁶ I same njujorške banke ubrzo su se uključile u ove špekulativne aktivnosti posuđujući novac iz Sustava Federalnih rezervi po stopi od 5 % da bi ga potom izbacivale na gladnom call tržištu uz 12 % kamata³⁷ čime su zapravo izravno poticale divljanje tržišta i njegov neobuzdani rast.

Isto tako krajem dvadesetih godina sve se više tvrtki okretalo unosnim financijskim špekulacijama i to najčešće u valu njihova spajanja udruživanjem kapitala te izdavanjem vlastitih vrijednosnica. Nadasve su u to vrijeme postali popularni tzv. investicijski trustovi koji su omogućili ljudima da njihovim posredstvom kupuju dionice određenih tvrtki bez da oni sami izravno ulažu na tržištu. Takvo poslovanje činilo se privlačnim jer je ulagaču sredstava smanjilo rizik poslovanja na tržištu koje zapravo ni ne poznaje za razliku od profesionalnih aktera u tim kompanijama koji neprestano prate i najmanje promjene koje se tamo zbivaju obzirom da i njihova sudbina, a i sudbina same tvrtke, ovisi o pozitivnom ili negativnom smjeru tih kretanja. I u ovom slučaju opet je svaki sudionik bio na dobitku pa se tako tijekom 1929. g. u SAD-u pojavilo čak 265 takvih investicijskih tvrtki, što u prosjeku znači po jedna svaki radni dan, a koje su do rujna te godine posjedovale više od 600 milijuna

³⁴ Isto, 29-30.

³⁵ Isto, 33-34.

³⁶ Isto, 36-37.

³⁷ Isto, 38.

dolara vrijednosnica.³⁸ Međutim, nerijetko se događalo da i sami investicijski trustovi stvaraju nove investicijske trustove prilikom čega je vrijednost njihovih dionica sa svakim takvim proširenjem dodatno rasla što najbolje pokazuje primjer tvrtke Goldman Sachs Trading Corporation koja je, sa svojim u takvom nizu dvjema osnovanim tvrtkama, u manje od mjesec dana uspjela izdati vrijednosnih papira u vrijednosti od više od 250 milijuna dolara.³⁹

U takvim okolnostima, nakon znatnog rasta tijekom čitave prethodne godine., krajem ožujka 1929. došlo je do iznimno naglog pada burzovnog tržišta na kojem je 8 246 740 dionica promijenilo svoga vlasnika.⁴⁰ Informacije koje su ulagačima stizale preko telegrafskog aparata zaostajale su još više nego u slučajevima prethodnih ekstrema što je kod ljudi stvaralo nervozu i negodovanje. Ipak, situacija se primirila nakon što se vodeći čovjek njujorške banke (*Federal Reserve Bank of New York*), energični Charles E. Mitchell, javno založio za nastavak špekulacija sukobivši se pritom s neodlučnom Upravom Federalnih rezervi.⁴¹ Naime, potonja institucija počela je uviđati pravo stanje stvari i moguće posljedice, no zapravo nije poduzimala nikakve konkretne korake da se to spriječi unatoč tome što je načelno djelovala u tom smjeru. Nepostojanje oštre kritike, pasivnost institucija te sveopći optimizam stručnjaka doveli su tako do ponovnog rasta tijekom ljeta 1929. g. kada su brokerski zajmovi povećavani po stopi od oko 400 milijuna mjesečno uz kamate od 7 do 12 %.⁴² U prilog trendu povećanja išle su i manipulacije koje su glavni akteri vršili na burzi na način da su udruživali sredstva i kupovali dionice u svrhu porasta njihovih cijena, a sve to kako bi potaknuli ljude na kupovanje i intenzivnije uključivanje na tržište.⁴³ Čak ni izuzetno oštar pad cijena početkom rujna 1929., kao i stalne oscilacije nakon toga, nisu poljuljali špekulante u njihovoj namjeri da se obogate premda su neki već i tada shvatili da se tržište sve više kreće silaznom putanjom. Postalo je to još očitije sredinom listopada kada su brokeri svojim klijentima počeli upućivati tzv. maržne pozive kojima su od njih tražili dodatnu uplatu budući da je vrijednost njihovih dionica pala ispod razine vrijednosti jamstva zajma kojim su bile plaćene. Usto, stanje na tržištu dionica se toliko brzo mijenjalo da su telegrafski aparati nakon zatvaranja burze 21. listopada kasnili dobrih sat i četrdeset minuta s priopćavanjem konačnih informacija.⁴⁴ A onda je nakon tri dana nastupio „crni četvrtak“ tijekom kojeg je

³⁸ Isto, 57-59, 71.

³⁹ Riječ je o tvrtkama Shenandoah Corporation i Blue Ridge. Isto, 68-70.

⁴⁰ Isto, 48.

⁴¹ Naime, tom je prilikom, između ostaloga, izjavio: „Banka National City posuđivat će novac ovisno o potrebama...“ čime je izravno proturječio Federalnim rezervama koje su formalno tražile da banke ljudima prestanu posuđivati novac. Isto, 49-50.

⁴² Isto, 74.

⁴³ Isto, 83-84.

⁴⁴ Isto, 87-88, 94-96.

nevjerojatnih 12 894 650 dionica promijenilo vlasnika i to po izrazito niskim cijenama.⁴⁵ I dok su tako među uspaničenu i osiromašenu gomilu na Wall Streetu stizale vijesti o prvim samoubojstvima uništenih špekulanata, najmoćniji financijaši u zemlji odlučili su udružiti sredstva s namjerom zaustavljanja daljnjeg pada tržišta čemu je prvi prionuo potpredsjednik njujorške burze Richard Whitney kupnjom velikog broja različitih dionica.⁴⁶

Međutim, unatoč ponovnoj početnoj navali entuzijazma kod preostalih špekulanata, stanje se u narednim danima samo još više pogoršalo što je postalo i više nego jasno kada se 29. listopada dotada rekordnih 16 410 030 dionica počelo prodavati po bilo kakvim cijenama dok su, pak, telegrafi s objavljivanjem njihovih vrijednosti kasnili zapanjujućih dva i pol sata. Sudionicima na tržištu dodatnu paniku stvarale su vijesti o bankarima koji, umjesto da zaustavljaju pad cijena kupnjom, i sami prodaju dionice smanjujući tako njihovu vrijednost.⁴⁷ S druge strane, investicijski trustovi, čija je vrijednost prilikom ovog pada u prosjeku pala na polovicu dotadašnje, bezuspješno su se pokušavali spasiti oslanjajući se na kupnju vlastitih dionica koje su ionako do tog vremena postale gotovo bezvrijedne. U silaznom trendu koji se sa stalnim manjim oscilacijama održao sve do sredine 1932. g. vrijednost „potomaka“ nekad moćnog Goldman Sachsa, tvrtki Blue Ridge i Shenandoah, svela se tako, primjerice, na bijednih 63 odnosno 50 centi.⁴⁸

Usporedo sa katastrofalnim slomom burzovnog tržišta odvijao se također silazan trend i u samoj ekonomiji koji se očitovao u nastavku pada prodaje, cijena i prijevoza roba te smanjenoj proizvodnji automobila, sirovog željeza i čelika, odnosno padu općeg indeksa industrijske proizvodnje uopće.⁴⁹ U kombinaciji ta su dva razorna faktora u konačnici generirala snažnu gospodarsku krizu koja se, s većim ili manjim intenzitetom, održala punih desetak godina proširivši se pritom po gotovo cijelom svijetu. U SAD-u je, recimo, 1933. g. BDP još uvijek bio za trećinu manji nego 1929., a proizvodnja se čak ni do 1937. nije vratila na razinu na kojoj je bila prije samih početaka krize krajem dvadesetih godina.⁵⁰ Usto, procjenjuje se da je te iste 1933. svaki četvrti radno sposoban čovjek bio nezaposlen u SAD-u što sačinjava brojku od visokih 13 milijuna sveukupno nezaposlenih u to doba. Stoga ni ne

⁴⁵ Isto, 98.

⁴⁶ Tim činom trebala je započeti tzv. „organizirana podrška“ velikih financijaša u zemlji koja se, međutim, zbog nastavka silaznog trenda vrlo brzo raspala. Isto, 98-101.

⁴⁷ Isto, 107-109.

⁴⁸ Isto, 130.

⁴⁹ Isto, 126.

⁵⁰ Isto, 150.

čudi da statistički pokazatelji upravo početkom tridesetih upućuju na intenzivnije povećanje stope samoubojstava, ali i raznih pronevjera u čitavoj zemlji.⁵¹

B) Hrvatska i Zagreb u vrijeme krize

Produbljivanje gospodarske krize u SAD-u ostrim burzovnim slomom na Wall Streetu ubrzo se počelo osjećati i u drugim dijelovima svijeta u kojima se ekonomija temeljila na principima slobodnog tržišta pa tako ni Hrvatska, kao sastavni dio tadašnje Kraljevine Jugoslavije, nije mogla izbjeći tim negativnim kretanjima. U njoj je, štoviše, već od sredine dvadesetih godina bila razbuktana agrarna kriza uzrokovana jakom agrarnom prenapučenošću⁵² i naglim padom cijena poljoprivrednih proizvoda uslijed smanjenja potražnje i pojave snažne inozemne konkurencije. Tako su, primjerice, u prosjeku cijene poljoprivrednih proizvoda u razdoblju od 1926. do 1934. g. pale za čak 43-44%, dok se kilogram pšenice 1931. g. na vanjskim tržištima prodavao za ništavnih 0,50-0,60 dinara⁵³ što je na koncu seljake prisiljavalo na zaduživanja, bilo kod novčanih zavoda bilo kod privatnika, ili, pak, odlazak u grad po dodatnu zaradu kako bi sa svojim obiteljima kako tako uspjeli preživjeti. Oni ne samo da su tamo gradskom stanovništvu pružali razne usluge, od pranja odjeće i obuće do nošenja stvari i prtljage, već su se zapošljavali i u industrijskim poduzećima gdje su činili čak 53 % njihove radne snage.⁵⁴

Trend slijevanja osiromašenih radnika seljaka u gradove, nadasve iz Hrvatskog zagorja i Međimurja u Zagreb kao industrijsko i finansijsko središte Hrvatske, značajnije je došao do izražaja usred slabljenja industrije početkom tridesetih godina prošloga stoljeća. Naime, tehnički slabo opremljena zagrebačka industrijska poduzeća sve se teže odupiru konkurenciji iz inozemstva pa kao svoje zaposlenike sve češće uzimaju nekvalificiranu radnu snagu iz redova radnika seljaka koji su, obzirom da ujedno uživaju hranu sa svoga seljačkog posjeda, spremni raditi za mnogo nižu nadnicu od one koju bi bilo potrebno dati nekom kvalificiranom radniku.⁵⁵ Time oni zapravo istiskuju gradsko radništvo pa je tako u Zagrebu

⁵¹ Unatoč burzovnom slomu u njegovom središtu, broj samoubojstava u New Yorku u odnosu na čitavu zemlju u prosjeku odudara za + 3 osobe na 100 000 stanovnika. Isto, 120, 150.

⁵² U Hrvatskoj je u prosjeku na 100 ha zemljišta u to vrijeme dolazilo 126 poljoprivrednih stanovnika što je bilo daleko više od europskog prosjeka koji se kretao od 35-45 poljoprivrednih stanovnika. Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 118.

⁵³ Isto, 115.

⁵⁴ Isto, 121.

⁵⁵ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 44.

krajem 1931. g. gotovo trećina radnika nezaposlena (točnije 29,5%) što je velik broj, pogotovo ako se uzme u obzir da je prosječni godišnji prirast radnika između 1921. i 1930. iznosio 2 799.⁵⁶ Međutim, nisu samo radnici seljaci ti koji su doprinosili povećanju nezaposlenosti kvalificiranih radnika u doba gospodarske krize tridesetih godina već i žene, bilo iz samog Zagreba bilo iz okolice, od kojih je njih čak 74 % predstavljalo nekvalificiranu, dakle jeftinu radnu snagu.⁵⁷ Usto, u Zagrebu je bilo mnogo stranaca koji su u potpunosti ovisili o volji poslodavaca obzirom da nisu bili podvrgnuti državnim zakonima niti sindikalno organizirani pa su radili za još niže nadnice od uobičajenih⁵⁸, uostalom kao i šegrti čija se nadnica kretala 0,80-1,10 dinara po satu rada.⁵⁹

Nastupom gospodarske krize i njenim daljnjim jačanjem zagrebačka industrija, kao ključni dio hrvatske a i općenito jugoslavenske industrije, sve intenzivnije pokazuje znakove stagnacije i usporenog razvoja koji se u većoj ili manjoj mjeri održao kroz čitavo razdoblje tridesetih godina. Osim općih negativnih privrednih kretanja, razlog takvom trendu treba, s jedne strane, tražiti u povlačenju inozemnog kapitala o kome je ona još od kraja Prvog svjetskog rata ovisila, a s druge u promjeni državne ekonomske politike u smjeru državnog intervencionizma obilježenog favoriziranjem srpskih interesa. Naime, nakon sloma kreditnog tržišta u Hrvatskoj, započetog bankrotom Prve hrvatske štedionice u rujnu 1931. g. kao najstarije hrvatske banke, zagrebačke banke više nisu mogle kreditirati oslabljenu industriju pa otad njen opstanak postaje ovisan o državi ili novčanim zavodima pod okriljem države.⁶⁰ Isto tako, značajne poteškoće pri pokretanju neke inicijative predstavljale su i visoke cijene građevinskih zemljišta kojima je gradska općina u Zagrebu manipulirala u svoju korist⁶¹ kao i visoke daće u vidu banovinskog i općinskog prireza za industriju koji je u gradu Zagrebu iznosio 20 %, odnosno 40 % za razliku od Beograda u kome se potonji plaćao upola manje, dok banovinskog prireza uopće nije ni bilo.⁶²

Shodno novonastalim okolnostima pod utjecajem krize i teškom financijskom slomu, ekonomska uloga Zagreba u tridesetim godinama sve više slabi što se ponajviše odražava na život radnog stanovništva grada. Zbog povećanja nezaposlenosti i skupih životnih troškova, prosječni godišnji prirast radništva u to se vrijeme znatno smanjuje pa tako pada sa prije

⁵⁶ Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 119, 122.

⁵⁷ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 59.

⁵⁸ Isto, 74-76.

⁵⁹ Iako se po zakonskim odredbama nisu smjele zapošljavati osobe mlađe od 14 godina, zbog krivotvorenja dokumenta od strane poslodavaca ili podmićivanja državnih službenika kao šegrti su radila i djeca mlađa od te dobi. Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 122.

⁶⁰ Isto, 119-120.

⁶¹ Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 122-123.

⁶² Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 120.

spomenutih 2 799 u dvadesetima na samo 577 radnika u razdoblju od 1931-1941 g.⁶³ Razlozi takvim kretanjima leže jednim dijelom u trendu da se radno stanovništvo iz okolice Zagreba, umjesto nastanjivanja u gradu, tada sve više odlučivalo za povoljniju opciju svakodnevnog putovanja na posao, a drugim dijelom u tome što velik broj radnika u uvjetima neimaštine i nesigurnosti nije ni osnivao obitelj.⁶⁴ Naime, nominalna nadnica godine 1930. u prosjeku je iznosila 28,51 dinara nakon čega pokazuje stalnu tendenciju pada koja najnižu točku doseže pet godina kasnije (dakle 1935.) u iznosu od 22,95 dinara.⁶⁵ Pritom valja imati na umu da je mnogo nekvalificiranih radnika radilo i za znatno niže cifre što, između ostaloga, pokazuju nastojanja Gospodarske sloge da se nadnice radnika koji su dobivali 6-8 dinara povećaju na 15-20 dinara po radnom danu.⁶⁶ Međutim, iako se nominalna nadnica između 1914. i 1939. g. u prosjeku povećala za 12 puta, to radnicima ustvari ništa nije značilo obzirom da su u tom istom periodu prosječni troškovi života u gradu Zagrebu također porasli, i to za čak 14 puta.⁶⁷ Osim za prehrambene artikle na koje je odlazilo i više od polovice budžeta⁶⁸, najveći dio novaca odvajao se za stanarinu, odjeću, obuću, ogrjev te rasvjetu, odnosno struju. Od toga najveće poteškoće siromašnim radnicima predstavljala je stanarina koja je i u vrijeme gospodarske krize ostala visoka, naime u prosjeku 20 % zarade odvajalo se za plaćanje stana što je predstavljalo najveći udio u čitavoj Europi, za razliku od ostalih troškova, pogotovo hrane koja je znatno pojeftinila usred pada cijena agrarnih proizvoda, koji su se u to vrijeme donekle snizili te tako u određenoj mjeri povećali realnu nadnicu radnog stanovništva.⁶⁹ Unatoč tome, životni standard Zagrepčana ostao je vrlo nizak pa je još i 1934. g., kada su se već nazirala nešto povoljnija ekonomska kretanja, 62,97 % stanovnika živjelo u malim stanovima sa svega jednom do dvije prostorije.⁷⁰ Usto, nakon 1931. nezaposlenost u Zagrebu dodatno je rasla pa se nerijetko događalo da se u gradu vrše, najčešće neuspješni, izgoni radnika u njihove matične općine kako bi se spriječilo njihovo lutanje po ulicama.⁷¹ Gledano tako, u hrvatskoj metropoli tridesetih godina prošloga stoljeća često puta je doista bilo teško razlučiti osiromašenog radnika bez posla od običnog skitnice i prosjaka.

⁶³ Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 119.

⁶⁴ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 21, 26.

⁶⁵ U kasnijim godinama, nakon čestih štrajkova radnika u drugoj polovici tridesetih, nadnica se neznatno diže pa godine 1940. u prosjeku iznosi 27,32 dinara. Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 127-128.

⁶⁶ Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, 121-122.

⁶⁷ Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 130.

⁶⁸ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 339-340.

⁶⁹ Isto, 329,347.

⁷⁰ Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 130.

⁷¹ Kolar-Dimitrijević, *Radni slojevi Zagreba*, 41.

KRIMINALITET U ZAGREBU (1928-1935)

U ovome poglavlju, koje predstavlja izvorni istraživački dio rada, fokus je stavljen na proučavanje i detaljnu analizu kriminalnih aktivnosti u gradu Zagrebu u godinama Velike gospodarske krize, točnije u periodu od mjesec dana (od 15. prosinca do 15. siječnja) kroz 7 godina između 1928. i 1935. g. kao što je u uvodnom dijelu već istaknuto. Radi bolje preglednosti i sistematičnosti, ali i vlastitog lakšeg snalaženja u prikupljenim materijalima, samo poglavlje o kriminalitetu u Zagrebu podijeljeno je na dva glavna dijela od kojih jedno obrađuje kriminalne radnje u periodu prije samog vrhunca krize u Zagrebu označenog slomom Prve hrvatske štedionice (dakle od 1928-1931), dok se drugo bavi promatranjem kriminaliteta u godinama kulminacije gospodarske krize (dakle od 1931-1935). Uz ta dva ključna dijela, manji dio poglavlja bit će posvećen i kraćoj analizi novinskih članaka *Novosti* u kojima se donose vijesti vezane uz kriminalitet u Zagrebu kako bi se vidjelo kolika se pozornost pridavala toj problematici te u kojoj je mjeri ona uopće bila (ne)ravnomjerno zastupljena.

Isto tako, radi preglednosti i sistematičnosti rada, svaki od tih dvaju glavnih dijelova podijeljen je na nekoliko odlomaka u kojima se onda tematski obrađuju kriminalne aktivnosti unutar promatranog perioda. U tim odlomcima analiziraju se tako: 1. ubojstva i pokušaji ubojstva, 2. samoubojstva i pokušaji samoubojstva, 3. provale i provalne krađe, 4. krađe/džepne krađe te 5. Ostalo unutar kojeg se onda promatraju raznoliki slučajevi poput tučnjava, izgređa i fizičkih napada, malverzacija i krivotvorenja dokumenata (privatnih i poslovnih), iznuđivanja novaca, izdavanja pod lažnim imenom te prostitucije, prosjačenja i skitnje.

A) KRIMINALITET U ZAGREBU (1928-1931)

Na ovome mjestu predmet analize bit će kriminalne aktivnosti koje su se zbivale u gradu Zagrebu u razdoblju od 15. prosinca do 15. siječnja kroz tri prijelazne godine između 1928. i 1931. g. što u načelu obuhvaća period prije nastupa vrhunca gospodarske krize.

1. Ubojstva i pokušaji ubojstva

U promatranom razdoblju u gradu Zagrebu zabilježena su 2 slučaja ubojstva (od toga jedno dvostruko) i 1 čedomorstvo što predstavlja nešto više od trećine svih ubojstava počinjenih u analiziranom periodu između 1928. i 1935. g. Preciznije rečeno, točno 37,5 % svih ubojstava potječe iz vremena prije kulminacije gospodarske krize i prema dostupnim podacima, kao što ćemo vidjeti, čini se da nemaju bitnih veza s ekonomskim pitanjima već su u većoj mjeri uzrokovana ili prvenstveno osobnim motivima ili određenim duševnim stanjima.

Pokazuje to zločin koji je potresao Zagrepčane krajem godine 1928., a koji se u noći 16./17. prosinca odigrao na Sofijinom putu kada je nepoznati počinitelj Vladislavu Matoviću, otprije poznatog policiji zbog raspačavanja komunističkih letaka, tupim predmetom smrskao lubanju i na taj ga način usmrtio.⁷² Zbog nedostatka dokaznog materijala ograničenog na pronađenu krvavu kabanicu kao i nepostojanja svjedoka⁷³, istraga u promatranom periodu nije dala konačne rezultate premda je jedan od glavnih istražnih pravaca upravo upućivao na usku povezanost ubojstva sa žrtvinom povezanošću s komunizmom, odnosno da je moguća opcija „da se Matović iznevjerio svojim drugovima i da je zbog toga kažnjen smrću“.⁷⁴

Nekako u isto vrijeme sljedeće godine, naime u noći 15./16. prosinca 1929., zbilo se još jedno krvavo ubojstvo u Zagrebu s razlikom da je ovaj put zločinac odmah bio uhapšen i predan policiji. Te je noći Tomo Zajec, epileptičar i duševni bolesnik koji je 10 godina prije već bio ubio jednoga seljaka u šumi Vodopišćica (između Remeta i Mirogoja), pijan upao u sobu svojih roditelja⁷⁵ te džepnim nožem od kojih 15-ak cm zaklao svoga 77-godišnjeg oca Stjepana i 68-godišnju majku Magdu objasnivši kasnije svoj čin time da je bila „dosta

⁷² *Novosti*, 17. prosinca 1928.

⁷³ U istragu je bila uključena samo jedna žena čija je spavaća soba bila okrenuta prema Sofijinom putu i koja je te noći oko 23 sata čula svađu dvojice muškaraca tijekom koje je netko izgovorio: „*Nemoj, nemoj, nemoj...*“.
Novosti, 18. prosinca 1928.

⁷⁴ *Novosti*, 19. prosinca 1928.

⁷⁵ Prije toga je šakama porazbijao prozore na nekoliko susjednih kuća, a susjedi „poznavajući njegovu ćud i jakost, nisu se usudjivali izaći napolje, nego su mirno iz kuća promatrali, kako im Tomo razbija prozore i vrata“.
Novosti, 16. prosinca 1929.

stara“.⁷⁶ Sudbeno-liječnička komisija koja je bila izašla na izvide ustvrdila je na koncu da je čin počinjen u napadu ludila uzrokovanom epilepsijom zbog koje je, kako tvrde svjedoci, dotični Tomo i inače bio „grub i okrutan“.⁷⁷

Naredne godine u istom razdoblju novine ne donose nikakve vijesti o počinjenju sličnih zločina ubojstva u gradu Zagrebu. U tom periodu spominje se samo vrlo kratko slučaj mrtvog ženskog novorođenčeta od 23. prosinca 1930. za koje postoje osnovane sumnje da je ubijeno od strane vlastite majke odmah po rođenju obzirom da je tadašnji policijski vještak dr. Farkaš ustvrdio „da je normalno donošeno“.⁷⁸ Ipak, prilikom ispitivanja djetetova majka, inače služavka koja je kriomice rodila u kući u kojoj je bila zaposlena, konstantno je poricala namjerno čedomorstvo tvrdeći da joj je dijete „palo na zemlju i tako se ubilo te ga je, da sakrije sramotu, bacila u smeće“.⁷⁹

Tablica 1. Ubojstva u Zagrebu (1928-1931) obzirom na spol i dob počinitelja/žrtve te uzrok/motiv

Godina	Spol žrtve	Dob žrtve	Spol počinitelja	Dob počinitelja	Uzrok/motiv
1928./9.	M	nije navedena	M	nije navedena	politički obračun?
1929./30.	M/Ž	77/68	M	nije navedena	duševna bolest
1930.1.	Ž	novorođenče	Ž	nije navedena	nepoznat (nesretan slučaj?)

Tijekom istog razdoblja u Zagrebu su počinjena 2 pokušaja ubojstva što sačinjava manje od polovice (40 % [50 %]⁸⁰) svih pokušaja ubojstava koja su se zbila u promatranih mjesec dana između 1928. i 1935. g. Kao ni zločini ubojstva, niti jedan od tih pokušaja nije bio uzrokovan određenim gospodarskim (ne)prilikama već isključivo osobnim (političkim) razlozima ili pak duševnim stanjem pojedinca.

Vrlo velik odjek u zagrebačkoj javnosti poprimio je pokušaj ubojstva policijskog političkog agenta Alfreda Grauera koji se u večernjim satima na Badnjak 1928. g. zbio tijekom njegova boravka u poznatoj zagrebačkoj kavani *Corso*. Tom je prilikom, kako je istraga u nešto manje od mjesec dana pokazala⁸¹, Marko Ožanić, prema svemu sudeći

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ *Novosti*, 17. prosinca 1929.

⁷⁸ *Novosti*, 27. prosinca 1930.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Iako, zbog smanjenog broja kriminalnih radnji u toj godini, bez znatnijeg utjecaja na razliku u postotnim iznosima, radi metodološke ispravnosti, odnosno uzimanja u obzir jednakog omjera godina prije i tijekom krize (3:3), u uglatim zgradama bit će navođeni izračuni bez „suviše“ 1934./5. g., i to samo ondje gdje ima izmjena.

⁸¹ O završetku istrage u slučaju Alfreda Grauera *Novosti* izvještavaju 20. siječnja 1929. kada se obavještava čitatelje da će Marko Ožanić biti optužen. *Novosti*, 20. siječnja 1929.

radikalni hrvatski nacionalist⁸² koji je s Grauerom imao neriješenih računa jer ga je ovaj prethodno nastojao izgnati iz Beograda, iz revolvera ispalio 4 hica od kojih su 2 pogodila žrtvu u lijevu stranu neposredno ispod srca.⁸³ U slučaju je zanimljivo da se krivac već sljedeći dan nakon počinjenja zločina javio na policiju kako bi dao iskaz u kojem je, između ostaloga, izjavio da mu je „vrlo žao, što je to djubre tako jeftino prošlo“ i da mu bi „bilo vrlo drago, da ga je kojom srećom djavo odnio“.⁸⁴

U slučaju od 9. siječnja 1930. duševno stanje napadača odigralo je, pak, ključnu ulogu u počinjenju zločina pokušaja ubojstva. Naime, tom je prilikom u napadu psihopatskog ludila Ivan Starčević, koji je već jednom bio na promatranju u Stenjevcu kao duševni bolesnik, fizički napao svoju nevjenčanu ženu Stjepanu, a „kad se je počela braniti i vikati, on ju je pograbio za gušu, da ju udavi“⁸⁵ što su, srećom, ipak uspjeli spriječiti susjedi koji su joj brzo priskočili u pomoć.

Nadalje, nadasve intrigantan slučaj zbio se u siječnju 1929. g. kada se prilikom proslave pravoslavnog Božića u obitelji vojnog kapetana Vlahovića odigrala prava drama uzrokovana trovanjem njega i čitave njegove obitelji. Međutim, događaj je u vremenu kojim se bavi ovaj rad ostao nerazjašnjen pa se ne može sa sigurnošću reći radi li se o višestrukome pokušaju ubojstva ili samo o nesretnom slučaju.⁸⁶

Tablica 2. Pokušaji ubojstva u Zagrebu (1928-1931)⁸⁷ obzirom na spol i dob počinitelja/žrtve te uzrok/motiv

Godina	Spol žrtve	Dob žrtve	Spol počinitelja	Dob počinitelja	Uzrok/motiv
1928./9.	M	nije navedena	M	27	političko-osobni motiv
1929./30.	Ž	nije navedena	M	nije navedena	duševna bolest
1930./1.	nema pokušaja ubojstava				

⁸² Na to upućuje pismo koje je Ožanić napisao svome znancu u Beogradu dan prije počinjenja atentata na Grauera a u kojem, između ostaloga, stoji: „...jer znaj, da je meni sudjeno da ležim po samicama, dokle ne će doći sloboda hrvatskoga naroda. Znaš me kakav sam i kako sam žedan krvi.“. *Novosti*, 8. siječnja 1929.

⁸³ *Novosti*, 27. prosinca 1928.

⁸⁴ *Novosti*, 28. prosinca 1928.

⁸⁵ *Novosti*, 9. siječnja 1930.

⁸⁶ *Novosti*, 12. siječnja 1929.

⁸⁷ Obzirom na slaba uporišta u novinama da se doista radi o višestrukome pokušaju ubojstva, slučaj trovanja obitelji kapetana Vlahovića nije uvršten u tablicu kao reprezentativan primjer.

2. Samoubojstva i pokušaji samoubojstva

U gradu Zagrebu tijekom promatranih mjesec dana između 1928. i 1931. g. počinjeno je 10 samoubojstava što predstavlja 28,57 % [32,26 %], odnosno manje od trećine svih samoubojstava počinjenih u cjelokupnom periodu između 1928. i 1935. g. Od toga daleko najveći udio samoubojstava odnosi se na godinu 1930./1931. kada je izvršeno čak 7 samoubojstava, tj. točno petina [22,58 %] sveukupnih samoubojstava odigrala se upravo od sredine prosinca 1930. do sredine siječnja 1931. g. Nasuprot tome, u istim danima 1928./1929. te 1929./1930. počinjeno je svega 1, odnosno 2 samoubojstva.

Tablica 3. Samoubojstva u Zagrebu (1928-1931)

Godina	Broj samoubojstava	Udio (1928-1931) (%)	Udio (1928-1935) (%)
1928./9.	1	10	2,86 [3,23]
1929./30	2	20	5,71 [6,45]
1930./1	7	70	20 [22,58]

Analizirani podaci pokazuju da je čak polovica samoubojstava (5/10) između 1928. i 1931. g. bila uzrokovana nekom duševnom bolešću. Tako su, primjerice, zbog problema sa živcima u razmaku od samo nekoliko dana u prosincu 1930. samoubojstvo počinile dvije ženske osobe, jedna popivši veću količinu karbolne kiseline⁸⁸, a druga objesivši se u nužniku bolnice Milosrdnih sestara gdje je bila liječena kao „teško živčano bolesna“.⁸⁹ Isto tako, zbog duševne depresije od koje je patio⁹⁰, skokom s drugog kata zgrade Narodnog kazališta u Zagrebu život si je na Badnjak 1930. g. oduzeo poznati slovački kompozitor i dirigent Oskar Nedbal što je u velikoj mjeri šokiralo i uznemirilo zagrebačku javnost, pogotovo jer je „za njegovo gostovanje vladalo ovdje veliko interesovanje, a njegov nastup kao dirigenta u *Priči o Honzi* doživio je velik uspjeh“.⁹¹ S druge, pak, strane na počinjenje samoubojstava ljudi su se odlučivali zbog nesretne ljubavi što nadasve dobro pokazuje slučaj iz siječnja 1930. g. kada

⁸⁸ Zbog problema sa živcima djevojka je već jednom bila pokušala samoubojstvo pa je neko vrijeme boravila u bolnici Milosrdnih sestara. *Novosti*, 21. prosinca 1930.

⁸⁹ *Novosti*, 18. prosinca 1930.

⁹⁰ Duševna depresija od koje je inače bolovao dodatno je bila pojačana financijskim slomom kazališta u Bratislavi kojem je Nedbal bio na čelu pa se pretpostavlja da je i ta okolnost snažno utjecala na njegovu odluku o počinjenju samoubojstva. *Novosti*, 27. prosinca 1930.

⁹¹ *Priča o Honzi* je jedan od dva baleta koji je Nedbal bio napisao (drugi je *Andersen*), a koji je premijerno bio izveden u Zagrebu nekoliko dana prije njegova samoubojstva. *Novosti*, 27. prosinca 1930.

je jedna mlada služavka, nakon što je „vidjela da ne može živjeti uz svoga dragoga“ koji je zbog dužnosti bio otputovao iz Zagreba u Beograd, „zatvorila vrata i prozore, a onda pustila plin, koji ju je brzo omamio i usmrtio“.⁹² Valja istaknuti da je u ovom periodu zabilježeno samo jedno samoubojstvo čiji se uzrok, između ostaloga, može tražiti u teškim materijalnim prilikama. Naime, sredovječni muškarac koji se u dvorištu kuće u Vlaškoj ulici objesio o pipu vodovoda upravo u „posljednje vrijeme bio je bez posla, a kad su nadošle i obiteljske neprilike, nije više mogao da izdrži, pa je kao jedini izlaz potražio smrt“.⁹³

Tablica 4. Uzroci samoubojstava u Zagrebu (1928-1931) po godinama, broju i spolu

Uzrok	1928./9. (broj/spol)	1929./30. (broj/spol)	1930./1. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
materijalne prilike	1 M	-	-	1 M
nesretna ljubav	-	1 Ž	1 Ž	2 Ž
duševna depresija (živci)	-	1 M	2 Ž, 1 M	2 M, 2 Ž
neizlječiva bolest	-	-	1 M	1 M
nepoznat	-	-	1 Ž, 1 M	1 M, 1 Ž

U ovom razdoblju (1928-1931) isti broj muškaraca i žena skončao je svoj život samoubojstvom. Razlika se može primijetiti jedino u načinu na koji su ta samoubojstva bila izvršavana. Naime, muškarci su se najvećim dijelom odlučivali za „grublje“ metode pa je tako, primjerice, jedan umirovljeni učitelj „uzeo revolver i ispalio sebi hitac u desnu sljepočicu“⁹⁴, dok je, pak, neki seljak na Jarunu „povukao nož i snažno se ubo na lijevu stranu prsiju“.⁹⁵ Istini za volju, za „grublju“ metodu smrti odlučila se bila i jedna od žena koja je „legla na željezničku prugu kod savskoga mosta [...] tako da ju je vlak presjekao preko polovice tijela“⁹⁶ premda u cjelini možemo reći da su ženske samoubojice, kao što smo to i vidjeli, više bile sklone plinu ili kiselini kao „profinjelijem“ sredstvu lišavanja života.

⁹² *Novosti*, 3. siječnja 1930.

⁹³ *Novosti*, 21. prosinca 1928.

⁹⁴ *Novosti*, 3. siječnja 1931.

⁹⁵ Slučaj čini intrigantnim činjenica da se samoubojstvo odigralo pred žrtvinom ženom, djecom te ostalim uzvanicima koji su zajedno s njim slavili njegov imendan. *Novosti*, 28. prosinca 1930.

⁹⁶ *Novosti*, 3. siječnja 1931.

Tablica 5. Metode počinjenja samoubojstava u Zagrebu (1928-1931) po godinama, broju i spolu

Metoda	1928./9. (broj/spol)	1929./30. (broj/spol)	1930./1. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
vješanje	1 M	-	1 Ž	1 M, 1 Ž
bacanje pod vlak	-	1 M	1 Ž	1 M, 1 Ž
skok sa zgrade	-	-	1 M	1 M
utapanje	-	-	1 Ž	1 Ž
revolver	-	-	1 M	1 M
nož	-	-	1 M	1 M
trovanje (kiselina)	-	-	1 Ž	1 Ž
trovanje (plin)	-	1 Ž	-	1 Ž

Obzirom na starosnu strukturu, valja reći kako je čak 70 % osoba koje su počinile samoubojstvo u ovom periodu bilo mlađe životne dobi, odnosno ispod 35. g. života. Od toga 3 samoubojstva počinjena su u ranim tridesetima, 2 u srednjim dvadesetima, 1 sa 18 godina, a jedno u dobi za koje se u novinama navodi samo podatak *mlada*.⁹⁷ Najstariji samoubojica za kojeg postoje konkretni podaci bio je Oskar Nedbal koji je u trenutku smrti imao 56 godina, a najstarija žena život si je, pak, oduzela sa navršenih 47 godina. Za jedan slučaj ne navode se nikakvi izravni podaci o starosti, no možemo pretpostaviti kako je riječ o starijem muškarcu obzirom da se u izvorima navodi da je bio u mirovini.⁹⁸

Tablica 6. Dob samoubojica u Zagrebu (1928-1931) po godinama, broju i spolu

Dob	1928./9. (broj/spol)	1929./30. (broj/spol)	1930./1. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
< 20	-	-	1 Ž	1 Ž
20-30	-	-	2 Ž	2 Ž
30-40	1 M	1 M	1 M	3 M
40-50	-	-	1 Ž	1 Ž
>50	-	-	1 M	1 M
nepoznata	-	1 Ž (mlada)	1 M (mirovina)	1 M, 1 Ž

⁹⁷ Riječ je o već spomenutoj djevojci koja se bila ugušila plinom zbog razdvojenosti od zaručnika. *Novosti*, 3. siječnja 1930.

⁹⁸ Radi se o prije spomenutom umirovljenom učitelju koji si je revolverom pucao u glavu pa je moguće da je on, ako nije bio ranije umirovljen, ujedno i najstarija osoba koja je u ovom periodu počinila samoubojstvo. *Novosti*, 3. siječnja 1931.

U usporedbi sa samoubojstvima, tijekom istog razdoblja u Zagrebu je izvršeno četiri puta više pokušaja samoubojstava, točnije rečeno čak 41 osoba namjeravala je tada sebi oduzeti život što čini gotovo polovicu (47,13 % [53,25 %]) svih osoba koje su se u promatranih mjesec dana između 1928. i 1935. g. bile odlučile na takav čin. Iako je broj pokušaja samoubojstava više-manje podjednak u sve tri godine (uvijek prelazi brojku 10)⁹⁹, i ovog se puta, kao i kod samoubojstava, najveći dio, tj. 39,02 %, odnosi na godinu 1930./1931.

Tablica 7. Pokušaji samoubojstva u Zagrebu (1928-1931)

Godina	Broj pokušaja samoubojstava	Udio (1928-1931) (%)	Udio (1928-1935) (%)
1928./9.	11	26,83	12,64 [14,29]
1929./30.	14	34,15	16,09 [18,18]
1930./1.	16	39,02	18,39 [20,78]

Za razliku od slučajeva samoubojstava kod kojih se iz novinskih izvora na ovaj ili onaj način mogao iščitati uzrok pojedinog čina, kod pokušaja samoubojstava situacija je ponešto drugačija obzirom da je čak u 19 slučajeva uzrok potpuno nepoznat ili nije uopće ni naveden. Međutim, od onih slučajeva u kojima je uzrok pokušaja samoubojstva itekako jasan, nemalih 37,5 % otpada na teške materijalne i imovinske prilike kao ključni okidač donošenja odluke lišavanja života. Nadasve je to vidljivo godine 1930./1931. kada su počinjene točno dvije trećine (66,66 %) svih tako motiviranih pokušaja samoubojstva u razdoblju između 1928. i 1931. g. Jedan ćilimar je tako „jer je već duže vremena bio bez posla“ odlučio skončati svoj život popivši „izvjesnu količinu solne kiseline“¹⁰⁰, dok je, pak, jedan mladić „uzeo nož i udario se žestoko ispod lijeve sise“ nakon što mu je dojadilo čekati da mu netko konačno ponudi kakav takav posao.¹⁰¹ Zbog nezaposlenosti i bijede u kojoj su živjele iste godine octenom kiselinom, u razmaku samo jednog dana, pokušale su se ubiti i dvije djevojke u dobi od 25 i 29 godina koje su potom bile uspješno liječene u bolnici Milosrdnih sestara.¹⁰²

⁹⁹ Godine 1928./1929. izvršeno je tako 11 pokušaja samoubojstva, 1929./1930. 14, a 1930./1931. 16.

¹⁰⁰ *Novosti*, 17. prosinca 1930.

¹⁰¹ Nekoliko dana prije pokušaja samoubojstva mladić je došao u redakciju *Novosti* kako bi mu objavili oglas za traženje posla u kojem se ističu sve njegove vještine. Oglas je na koncu glasio ovako: „*Izučeni boksač, jahač, strijelac, vješt svim vrstama motornih vozila, sada bez posla, traži ma kakovo namještenje. Govori osim hrvatskog još češki, talijanski, arapski. Adresa: Jean Barešić, Zagreb, Zaharova ulica 3 kod Hajnšek.*“ i objavljen je u petak 9. siječnja 1931., no čini se da je mladić ipak bio previše nestrpljiv pa je samoubojstvo pokušao već u ponedjeljak popodne, odnosno 12. siječnja 1931. *Novosti*, 12. siječnja 1931.

¹⁰² *Novosti*, 22. i 23. prosinca 1930.

Tablica 8. Uzroci pokušaja samoubojstava u Zagrebu (1928-1931) po godinama, broju i spolu

Uzrok	1928./9. (broj/spol)	1929./30. (broj/spol)	1930./1. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
materijalne prilike	1 Ž	1 M, 1 Ž	3 M, 3 Ž	4 M, 5 Ž
obiteljske prilike	2 Ž	2 Ž	-	4 Ž
nesretna ljubav	1 M, 1 Ž	1 Ž	-	1 M, 2 Ž
duševna depresija (živci)	1 M, 1 Ž	-	-	1M, 1 Ž
hir	-	1 Ž	2 M, 1 Ž	2 M, 2 Ž
nepoznat	2 M, 2 Ž	2 M, 6 Ž	2 M, 5Ž	6 M, 13 Ž

Posebno zanimljiv slučaj odigrao se u siječnju 1930. g. kada se na samoubojstvo zbog neprilika u kojima se bila našla odlučila 20-godišnja Ruskinja Tatjana Poljakova. Naime, mlada je djevojka prilikom presjedanja u Zagrebu zakasnila na vlak kojim je trebala oputovati u Ptuj na liječenje nakon čega ju je neka žena odvela u gostionicu gdje joj je „iz džepa zimskog kaputa nestao novac i dokumenti“ što je ovu toliko potreslo da je „popila s vinom dvije tablete sublimata¹⁰³ u nakani da se otruje“. ¹⁰⁴ Nadalje, nepovoljne obiteljske situacije bile su jedan su od bitnih razloga u donošenju odluke o pribjegavanju samoubojstvu što pokazuju slučajevi iz prosinca 1928. i siječnja 1929. kada je jedna žena „pokušala kidisati na svoj život po svoj prilici zbog obiteljskih razmirica“ popivši „veću količinu octene kiseline“¹⁰⁵, dok je druga „zbog nesređenih obiteljskih prilika [...] popila pol čase s vodom razrijeđenog hipermangana“. ¹⁰⁶ Pritom valja reći da je isti broj slučajeva (naime, njih 4) bio uzrokovan pukim hirom da se okonča vlastiti život što najbolje pokazuje događaj iz prosinca 1930. g. kada je izvjesni radnik svoj čin bacanja pod auto objasnio riječima: „*Ne znam ni sam. Tako mi je došlo. I kad mi se pruži prilika, ubit ću se.*“¹⁰⁷ Nešto manje slučajeva (njih 3) pokušaja samoubojstava bilo je izvršeno zbog nesretne ljubavi u ime koje se, primjerice, na Badnjak 1929. g. 32-godišnja sluškinja u Preradovićevoj ulici nastojala otrovati octenom kiselinom. ¹⁰⁸ S druge, pak, strane samo su dvije osobe htjele sebi oduzeti život zbog problema sa živcima pa se je tako jedan košarački radnik ozlijedio „zadavši si nožem manju ranu kraj

¹⁰³ Sublimat ili živin klorid je bijela kristalna tvar topljiva u vodi koja nastaje otapanjem živinog oksida u solnoj (kloridnoj) kiselini, a upotrebljava se u farmaciji kao antiseptik. Proleksis enciklopedija, s.v. „Sublimat.“

¹⁰⁴ *Novosti*, 9. siječnja 1930.

¹⁰⁵ *Novosti*, 28. prosinca 1928.

¹⁰⁶ *Novosti*, 2. siječnja 1929.

¹⁰⁷ Neposredno prije je bio uhvaćen u krađi robe za koju tvrdio da mu je poklonjena. *Novosti*, 20. prosinca 1930.

¹⁰⁸ *Novosti*, 25. prosinca 1929.

srca“¹⁰⁹, dok je 61-godišnja starica „skočila s prozora u prvom katu i zadobila teže unutarnje ozlede“.¹¹⁰

Tijekom ovog perioda (1928-1931) daleko najviše pokušaja samoubojstva počinjeno je octenom kiselinom. Njome si je život htjelo oduzeti čak 16 osoba što predstavlja 39,02 % ljudi koji su u promatranih mjesec dana kroz tri godine digli ruku na sebe. Od toga vrlo visokih 75 % otpada na ženski spol koji se, uz octenu kiselinu, najviše odlučivao još za razne vrste kemikalija poput hipermangana, sublimata, veronala, raznih vrsta prašaka, tableta i sl. (ukupno 7 slučajeva), ali i plin (ukupno 3 slučaja) za koji se u članku vezanom za slučaj iz siječnja 1930., kada je mlada služavka „otvorila plinski pipac [i] legla na krevet očekujući smrt“¹¹¹, pomalo pretjerano ističe da je zamijenio octenu kiselinu koja je „do nedavno bila *u modi*“.¹¹² Nasuprot tome, muškarci koji svojim udjelom sačinjavaju svega nešto više od trećine (34,14 %) ukupnih pokušaja samoubojstva ovoga razdoblja, u svojim samoubilačkim nakanama koristili su se znatno raznolikijim metodama, od uboda nožem preko bacanja pod tramvaj/auto pa sve do pokušaja trovanja kokainom kako je to na Badnjak 1929. bio naumio jedan 35-godišnji ruski medicinar-izbjeglica.¹¹³

Kao i kod samoubojstava, većina onih koji su pokušali počiniti samoubojstvo spada u kategoriju ljudi mlađe životne dobi, odnosno preko polovica njih (51,21 %) namjeravala si je oduzeti život prije tridesete godine života. Od toga 23, 6 % spada na osobe koje su bile mlađe od dvadeset godina s time da valja istaknuti da je najmlađa ženska osoba koja se pokušala ubiti imala svega 16 godina¹¹⁴ za razliku od muškaraca kod kojih je ta dob u čak tri slučaja pomaknuta na brojku 20.¹¹⁵ U svojim tridesetima se, s druge strane, na samoubilačku nakanu bilo odlučilo nešto više od petine ljudi (21,95 %) za koje postoje podaci o dobi (u 9 slučajeva ne navode se ni godine ni nikakvi slični pokazatelji starosti), dok je u četrdesetima samo jedan muškarac, koji je sa svoje 44 godine ujedno i najstariji muškarac koji se u ovom periodu bio odlučio za suicid, pokušao lišiti sebe života, i to tako što je „progutao četiri komadića preparata za trovanje štakora“.¹¹⁶ Nasuprot tome, već spomenuta 61-godišnja starica koja se

¹⁰⁹ *Novosti*, 27. prosinca 1928.

¹¹⁰ Njena stanodavka prilikom istrage slučaja izjavila je da je starica bila neprestano vikala: „*Moram se ubiti, moram se ubiti!*“ *Novosti*, 12. siječnja 1929.

¹¹¹ *Novosti*, 7. siječnja 1930.

¹¹² Isto.

¹¹³ *Novosti*, 27. prosinca 1929.

¹¹⁴ Djevojka je radila kao služavka, a iz nepoznatih razloga pokušala se otrovati octenom kiselinom. *Novosti*, 11. siječnja 1930.

¹¹⁵ Jedan se bacio pod tramvaj jer mu život nije imao smisla, drugi je popio manju količinu octene kiseline zbog neprilika u koje je bio zapao, dok si je treći također iz nepoznatih razloga revolverom ispalio hitac u trbuh. *Novosti*, 18. prosinca 1930., 27. prosinca 1930., 8. siječnja 1931.

¹¹⁶ *Novosti*, 7. siječnja 1930.

zbog živčane bolesti bacila s prozora prvog kata najstarija je, pak, ženska osoba koja je u samoubojstvu vidjela jedino rješenje.

Tablica 9. Metode počinjenja pokušaja samoubojstava u Zagrebu (1928-1931) po godinama, broju i spolu

Metoda	1928./9. (broj/spol)	1929./30. (broj/spol)	1930./1. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
octena kiselina	2 M, 3 Ž	1 M, 4 Ž	1 M, 5 Ž	4 M, 12 Ž
tablete i prašci	1 Ž	1 Ž	-	2 Ž
salmijak	1 M	1 Ž	-	1 M, 1 Ž
sublimat	-	2 Ž	1 Ž	3 Ž
hipermangan	1 Ž	-	-	1 Ž
otrov za štakore	-	1 M	-	1 M
solna kiselina	-	-	1 M	1 M
veronal	-	-	1 Ž	1 Ž
kokain	-	1 M	-	1 M
kinin	-	-	1 M	1 M
rezanje žila	-	1 Ž	1 Ž	2 Ž
nož	1 M	-	1 M	2 M
revolver	-	-	1 M	1 M
skok sa zgrade	1 Ž	-	-	1 Ž
utapanje	1 Ž	-	-	1 Ž
bacanje pod auto	-	-	1 M	1 M
bacanje pod tramvaj	-	-	1 M	1 M
trovanje plinom	-	2 Ž	1 Ž	3 Ž

Tablica 10. Dob osoba koje su pokušale samoubojstvo u Zagrebu (1928-1931) po godinama, broju i spolu

Dob	1928./9. (broj/spol)	1929./30. (broj/spol)	1930./1. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
<20	1 Ž	3 Ž	1 Ž	5 Ž
20-30	1 M, 2 Ž	1 M, 3 Ž	3 M, 5 Ž	5 M, 10 Ž
30-40	2 M, 1 Ž	1 M, 3 Ž	1 M, 1 Ž	4 M, 5 Ž
>40	-	1 M	-	1 M
>60	1 Ž	-	-	1 Ž
nepoznata	1 M, 2 Ž	2 Ž	2 M, 3 Ž (1 mladić)	3 M, 7 Ž

3. Provale i provalne krađe

U promatranom mjesečnom razdoblju između 1928. i 1931. g. u Zagrebu je počinjeno, odnosno bolje rečeno zabilježeno, 40 provala i provalnih krađa što čini 40,82 % [43,01 %] svih takvih djela počinjenih u ovom i u periodu od 1931. do 1935. g. Od toga valja istaknuti da preko polovica provala i provalnih krađa (52,5 %) potječe iz godine 1928./1929., tj. te godine zabilježeno je čak 2,5 puta više delikata takve vrste nego godine 1930./1931. Zanimljivo je, nadalje, da analizirani podaci pokazuju da je isti broj provala i provalnih krađa (riječ je o broju 20) izvršen kako u javnim (trgovine, sitničarije, izlozi, skladišta...) tako i u privatnim objektima (stanovi, tavani, podrumi, kokošinjci...).

Tablica 11. Provalne krađe u Zagrebu (1928-1931)

Godina	Broj provalnih krađa (*JO-javni objekti) (**PO-privatni objekti)	Udio (1928-1931) (*JO) (**PO) (%)	Udio (1928-1935) (*JO) (**PO) (%)
1928./9.	21 *7 **14	52,5 *17,5 **35	21,43 [22,58] *7,14 [7,53] **14,29 [15,05]
1929./30.	11 *8 **3	27,5 *20 **7,5	11,22 [11,83] *8,16 [8,60] **3,06 [3,23]
1930./1.	8 *5 **3	20 *12,5 **7,5	8,16 [8,60] *5,10 [5,38] **3,06 [3,23]

Prije same analize treba reći da se u novinama o gotovo svim slučajevima provala i provalnih krađa, za razliku od ubojstava i samoubojstava, izvještavalo u vrlo sažetom obliku i to tako da se u nekoliko šturih redaka samo obavijestilo čitatelje o tome tko je pokraden, što je pokradeno te eventualno na koji je način provala izvršena. Dakako, zbog takvog nedostatka informacija detaljnija analiza fenomena u startu je onemogućena pa ćemo se, stoga, na ovom mjestu prvenstveno pozabaviti stvarima koje su se krale kako bismo pokušali barem u nekoj mjeri dokučiti motive koji su zagrebačke provalnike tjerali u provalničke pothvate. Kažem *barem u nekoj mjeri* iz razloga što u mnoštvu slučajeva nije čak ni navedeno što je konkretno ukradeno kao što to lijepo pokazuje primjer iz prosinca 1928. kada se samo kaže da je

„provalnik odnio razne robe u vrijednosti od 1200 dinara“.¹¹⁷ Na isti način obavještava se i o provali u stan nekog inženjera kada je „nepoznati lupež provalio jedan kovčeg [...] i iz njega mu odnio raznih predmeta, u vrijednosti od kojih 5000 dinara“.¹¹⁸ Međutim, iz onih slučajeva u kojima se konkretnije iznose pojedinosti o krađi, posredno se ipak može pretpostaviti da je velik broj provala izvršen upravo iz nužde, tj. teških materijalnih prilika i neimaštine koja je onemogućavala da si čovjek priušti dovoljnu količinu hrane ili pak odjevnih predmeta prijeko potrebnih za preživljavanje zime zbog čega je onda na koncu bio prisiljen na „snalaženje“, tj. odlazak u krađu. Tako je, primjerice, dva dana prije Nove godine 1929. iz auta u dvorištu nekog šofera ukraden „jedan pokrivač iz pliša, jedan sivi pokrivač i jedan muški dugi kaput“¹¹⁹, dok je drugom prilikom iz stana jednog činovnika gradske plinare otuđen „jedan prugasti muški kaput, jedan crni muški kaput i ženski kaput sive boje sa lisičjim krznom, postavljen svilom“.¹²⁰ S druge, pak, strane sredinom siječnja 1929. jedan je pekarski pomoćnik „pokušao da ukrade 10 divljih pataka mesaru Milanu Mokroviću u Ilici br. 61“¹²¹, a nepoznati provalnik iz sitničarije je, uz 100 srebrnih kruna koje je tamo bio našao, također „ponio sa sobom očišćenih oraha, suhoga mesa i drugih stvari u vrijednosti oko 700 dinara“.¹²² No, unatoč nemalom broju takvih slučajeva koji pokazuju, odnosno neizravno upućuju na pretpostavku da je velik broj ljudi krao iz nužde, bilo je i onih za koje se to nikako ne može reći obzirom da su im ukradene stvari predstavljale luksuz, a ne osnovu za preživljavanje. Upravo najbolje to oslikava slučaj iz siječnja 1930. kada je iz barake u Ilici ukradeno „1000 Sava cigareta, 50 Vardara i drugih cigareta, te raznih sitnica u vrijednosti od 1000 dinara“¹²³ ili pak kada je prodavaču glazbala u Frankopanskoj ulici „netko provalio u izlog trgovine i odatle odnio dvije gitare“.¹²⁴

O strukturi provalnika po spolu ne može se mnogo toga reći obzirom da se ta odrednica pojavljuje u svega 35 % slučajeva provala i provalnih krađa. Ipak, iz tih dostupnih podataka vidljivo je da su žene sudjelovale u samo 2 slučaja provala i to ne same već u dogovoru s nekom muškom osobom. Jedna od njih je tako „sa svojim drugom“ provalila u sobu svoje stanodavke iz koje je uzela „3600 dinara gotovog novca, raznog rublja, odijela i

¹¹⁷ *Novosti*, 22. prosinca 1928.

¹¹⁸ *Novosti*, 8. siječnja 1931.

¹¹⁹ *Novosti*, 30. prosinca 1928.

¹²⁰ *Novosti*, 10. siječnja 1930.

¹²¹ *Novosti*, 12. siječnja 1929.

¹²² *Novosti*, 22. prosinca 1930.

¹²³ *Novosti*, 13. siječnja 1930.

¹²⁴ *Novosti*, 6. siječnja 1931.

ostalnih stvari“¹²⁵, dok je druga, inače Ciganka, iz stana vlasnika vinotočja „ukrala sto novčanica po 10 dinara, jedan samokres u vrijednosti od 500 dinara, jedan srebrni sat u vrijednosti od 300 dinara i sitnoga novca u iznosu od 300 dinara“ za vrijeme prilikom kojeg su njeni kompanjoni (Ciganin sa dvije Ciganke) odvlačili pažnju vlasniku u samom vinotočju koje se nalazilo ni više ni manje nego tik do njegovog stana.¹²⁶

Šturi podaci, u kojima se samo u iznimnim slučajevima spominje dob provalnika, onemogućuju također i analizu starosne strukture provalnika u Zagrebu tijekom promatranih mjesec dana između 1928. i 1931. g. Stoga ću na ovom mjestu samo napomenuti, više kao zanimljivost, da se u čak dvije prilike kao provalni kradljivci navode dječaci u dobi između 11 i 14 godina. U jednom slučaju trojica dječaka krala su pretežno novac i odjevne predmete „da bi ono što su ukrali prodali i pribavili novce za slatkiše i kino“¹²⁷, dok su u drugom njih petorica sačinjavali pravu „malu bandu“ koja je krala „sve što im je došlo do ruku“.¹²⁸

Tablica 12. Prikaz po godinama 3 najčešće otimanih stvari prilikom provalnih krađa u Zagrebu (1928-1931)

	Broj slučajeva 1928./9.	Broj slučajeva 1929./30.	Broj slučajeva 1930./1.	Ukupni broj slučajeva
odjeća	7	3	3	13
novac	4	2	3	9
hrana	3	-	2	5

4. Krađe/džepne krađe

U isto vrijeme, dakle u godinama prije vrhunca krize (1928-1931), u Zagrebu je izvršeno 55 krađa, odnosno nešto manje od polovice (45,08 % [49,11 %]) svih takvih krađa koje su se dogodile u cjelokupnom promatranom razdoblju (1928-1935). Od toga najveći udio (49,09 %) otpada na godinu 1928./1929. koja također bilježi najviše krađa izvršenih nekim oblikom prijevare (njih 6 od 12 u ovom, odnosno 20 u čitavom razdoblju). S druge strane, upravo je zanimljivo da je znatno manji broj krađa izvršen u godini 1930./1931. (svega njih 9

¹²⁵ Djevojka je inače „sa svojim drugom“ živjela u kuhinji koju im je pokradena stanodavka bila iznajmljivala. *Novosti*, 15. prosinca 1928.

¹²⁶ *Novosti*, 1. siječnja 1929.

¹²⁷ Najmlađi od njih zvao se Franjo, imao je 11 g. i pohađao je III. razred pučke škole; srednji se zvao Ivica i imao je 13 g.; a najstarijem je ime bilo Đuro i još nije bio navršio 14 g. *Novosti*, 1. siječnja 1931.

¹²⁸ Čini se da su ipak najradije krali perad, koju su onda prodavali, obzirom da se pretpostavlja da su do vremena svog hapšenja pokrali čak 8 kokošinjaca. *Novosti*, 6. siječnja 1929.

za razliku od prethodne dvije godine kada ta brojka iznosi 27, odnosno 19) kada se kriza u Zagrebu već dobrano približavala svome vrhuncu.

Tablica 13. Krađe/džepne krađe u Zagrebu (1928-1931)

Godina	Broj krađa (*od toga prijevare)	Udio (1928-1931) (*od toga prijevare) (%)	Udio (1928-1935) (*od toga prijevare) (%)
1928./9.	27 *6	49,09 *10,90	22,13 [24,11] *4,92 [5,36]
1929./30.	19 *4	34,55 *7,27	15,57 [16,96] *3,28 [3,57]
1930./1.	9 *2	16,36 *3,64	7,38 [8,04] *1,64 [1,79]

Iako novine, kao i kod slučajeva provala, ni kod ovih vrsta krađa ne donose opširne izvještaje koji bi omogućili detaljniju analizu, iz prikupljenih materijala može se zaključiti kako su ljudi najvećim dijelom krali novac, odjeću, domaće životinje i bicikle. Novac je čak u trećini slučajeva (30,90 %) bio predmet krađe, a ukradeni iznosi ekstremno su varirali od nekoliko stotina preko nekoliko tisuća pa sve do nekoliko desetaka tisuća dinara. Tako je „na Jelačićevom trgu ukrao netko iz džepa kaputa Mariji Punek [...] svotu od 200 dinara“¹²⁹, dok je ženi jednog trgovca voćem u vinotočju ukradena torbica u kojoj se nalazilo i 3 300 dinara.¹³⁰ Najveći, pak, gubitak pretrpio je izvjesni Petar Petranović kojemu je na Staru godinu na Glavnom kolodvoru u Zagrebu ukradeno čak 55 000 dinara nakon što je iz Like bio došao u Zagreb „da promijeni 1000 dolara, koje je u svoje vrijeme zaslužio u Americi“.¹³¹ Od odjevnih predmeta najviše su se, kao i kod provalnih krađa, otuđivali kaputi i gunjevi što najbolje pokazuju slučajevi od 10. siječnja 1929. kada su zabilježene čak četiri takve krađe.¹³² Razlog njihovom znatno većem broju u siječnju 1929., a i općenito u godini 1928./1929. u odnosu na ostale godine, čini se, leži u valu oštre zime koji je te godine bio zahvatio čitavu državu zbog čega je „posljednjih dana [...] temperatura na nekim mjestima narasla i do 20

¹²⁹ *Novosti*, 17. prosinca 1928.

¹³⁰ *Novosti*, 22. prosinca 1930.

¹³¹ *Novosti*, 1. siječnja 1930.

¹³² Novine tom prilikom donose vijesti o kradi dva kaputa (jedan tamne boje iz predsoblja nekog stana i drugi crni s vješalice) i dva gunja (jedan bijelo-crni dlakasti s konja i drugi sivi s fijakera). *Novosti*, 10. siječnja 1929.

stupanja Celzija ispod ništice“.¹³³ U prilog tome govori i podatak da je naredne godine, dakle 1929./1930., zabilježen samo jedan slučaj krađe kaputa i to, prema svemu sudeći ne iz „zimске“ nužde, već iz čiste objesti obzirom da je kradljivica nakon hapšenja sama izjavila da je „zimski kaput neko vrijeme nosila i da [ga] je ostavila kod [...] Štefanije Freitig, ali da joj je zato ukrala njen kaput koji je bio vrijedniji i bolji“.¹³⁴ U slučajevima, pak, krađa domaćih životinja posebice se ističe onaj iz siječnja 1930. kada je, nakon što je uhvaćena u krađi kokoši na Kaptolu, jedna trudnica dobila porođajne trudove na policiji nakon čega je odmah bila prebačena u rodilište u kojem je rodila „zdravo muško dijete“.¹³⁵ Uz perad kao najčešći fokus, lopovi su ipak činili mnogo veću štetu otimajući konje, kobile i volove što dobro pokazuju dva slučaja iz prosinca 1929. kada je trgovcu blagom iz Foče u Zagrebu „ukraden jedan vol u vrijednosti od 2.200 dinara“¹³⁶, dok je u isto vrijeme jednom Ciganinu „netko ukrao konja i kobilu ridje dlake, u vrijednosti 6.000 dinara“.¹³⁷ Što se tiče samih krađa bicikala, svi zabilježeni slučajevi (njih 5) potječu iz godine 1928./1929., ali dostupni podaci zbog svoje šturosti ne dopuštaju konkretniju analizu pa ćemo, stoga, reći samo to da su sve krađe bile izvršene na nekom otvorenom mjestu, točnije ispred gostionica, pekara i zgrada.¹³⁸

Tablica 14. Prikaz po godinama 3 najčešće otimanih stvari prilikom krađa u Zagrebu (1928-1931)

	Broj slučajeva 1928./9.	Broj slučajeva 1929./30	Broj slučajeva 1930./1.	Ukupni broj slučajeva
novac	3	8	6	17
odjeća	8	1	-	9
hrana	2	3	-	5

Na temelju nešto više od polovice slučajeva (54,54 %) u kojima se spol navodi, što je ipak znatnije nego kod provala i provalnih krađa, statistički podaci pokazuju da su žene sudjelovale u svega 30 % krađa, a od toga točno njih trećina (33,33 %) u krađi koja je uključivala neki oblik prijevare. Jednu služavku je tako, primjerice, prevarila gatara koja se ponudila da će joj gatati iz karata za 5 dinara da bi joj na koncu, kad se ova bila udaljila iz

¹³³ Isto.

¹³⁴ *Novosti*, 9. siječnja 1930.

¹³⁵ *Novosti*, 11. siječnja 1930.

¹³⁶ *Novosti*, 18. prosinca 1929.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ *Novosti*, 20., 30. prosinca 1928.; *Novosti*, 5., 14. siječnja 1929.

prostorije, iz kuhinje ukrala torbicu sa 540 dinara.¹³⁹ Od muškaraca je, pak, njih 42,85 % izvršilo krađu koristeći se prijevarom i to najčešće tako da su za žrtve birali došljake, pretežno radnike koji bi u Zagreb stizali u potrazi za poslom, od kojih bi onda izmamljivali novac obećavajući im posao sa brzom i lakom zaradom.¹⁴⁰ Međutim, nerijetko je bilo i onih koji su do novaca dolazili preko naivnih djevojaka kao što to pokazuje slučaj iz siječnja 1930. kada je jedan sredovječni muškarac, ne imajući novaca kojim bi platio stanarinu u svratištu *Jadran* u Vlačkoj ulici u kojem je bio odsjeo, od tamošnje sobarice „često puta uzeo 50, 100 i više dinara, stalno je uvjeravajući, da će joj pozajmljene svote vratiti kad mu stigne novac iz Ljubljane“.¹⁴¹

Obzirom da se dob kradljivaca u novinskim izvještajima navodi u neznatnom broju slučajeva koji, stoga, nije reprezentativan za ikakvu smisleniju analizu, ovdje ćemo samo, slično kao i kod provalnih krađa, istaknuti one slučajeve u kojima se kao protagonisti počinjenja kriminalnog djela krađe spominju djeca. U ovom periodu zabilježena su svega tri takva slučaja i svi oni potječu iz siječnja 1929. g. Od toga jedan se odnosi na 12-godišnju djevojčicu, učenicu petog razreda pučke škole, koja je „ukrala u horvaćanskoj školi zimski kaput i sakrila ga kod kuće u namjeri da ga proda“ vjerojatno da bi, kao i u prethodnim prilikama, „novac potrošila na *cukrle*“.¹⁴² S druge strane, neki njezin vršnjak je pak jednom prilikom bio pobjegao od svoje odgojiteljice u Zagrebu nakon čega je sa ukradenim novcem uhvaćen u Sisku gdje je također ustanovljeno „da je krao razne stvari, među njima i jedno odijelo, da se stalno kocka, prosjači i skiće, i uopće da je vrlo zločest i neposlušan“.¹⁴³ U odnosu na ovaj, daleko bezazleniji čini se postupak 14-godišnjeg momka koji je tijekom sanjkanja jednostavno pobjegao sa „posuđenim“ saonicama 6-godišnjeg dječaka.¹⁴⁴

¹³⁹ *Novosti*, 10. siječnja 1931.

¹⁴⁰ Tipičan primjer prijevarne ilustrira slučaj trojice mladića iz Cazina koji su se na putu u Trbovlje, gdje su planirali tražiti posao u ugljenokopima, zaustavili u Zagrebu u kojem im je na Jelačićevom trgu prišao jedan muškarac i, između ostaloga, rekao im: „*Teško je raditi u rudokopima! Zašto ne ostanete u Zagrebu? [...] Ovdje posla ima vrlo mnogo! Ja ću vas namjestiti i biti će vam vrlo lijepo-svaki od vas zaradjivat će tjedno 420 dinara*“. Oduševljeni ponudom, mladići su pristali dajući mu, usto, još 365 dinara koje su imali kako bi iz ureda mogao preuzeti robu koju su oni trebali ponijeti, a za koju je on navodno uzeo premalo novaca. Prevarant je nakon toga, dakako, nestao, a mladići su čitav slučaj prijavili policiji. *Novosti*, 2. siječnja 1929.

¹⁴¹ *Novosti*, 4. siječnja 1930.

¹⁴² Nakon otkrivanja krađe kaputa, djevojčica je, naime, priznala da je već iz iste škole bila ukrala kaput, džemper, vunenu kapu i šal koje je onda prodala da bi si kupila „*cukrle*“. *Novosti*, 3. siječnja 1929.

¹⁴³ *Novosti*, 5. siječnja 1929.

¹⁴⁴ *Novosti*, 9. siječnja 1929.

5. Ostalo

Od ostalih kriminalnih aktivnosti u ovom periodu (1928-1931) najučestaliju skupinu čine događaji povezani sa tučnjavama, napadima te raznoraznim izgređima u gradu. Najveći udio u tome zauzimaju upravo tučnjave (66,66 %), često povezane s napadima sudionika nožem, bocom, stolicom ili kojim drugim dostupnim predmetom kao što to odlično pokazuje slučaj iz prosinca 1930. kada su se u gostioni *Dalmacija* u Petrinjskoj ulici „tukli gotovo svi gosti stolicama, čašama i svim što su našli pri ruci“. ¹⁴⁵ Nerijetko su onda iz takvih prilika sudionici izlazili s vrlo ozbiljnim povredama na što, primjerice, upućuje samo jedan u nizu nemilih događaja prilikom kojeg je jedan od zavađenih „odjednom pograbio nož i svoga protivnika ubo duboko u lijevu stranu glave“. ¹⁴⁶ Pritom treba reći da gotovi svi takvi incidenti svoje mjesto nalaze upravo u gostionicama i kavanama, i to nakon pijanke i „jer je vino bilo odviše jako“. ¹⁴⁷ Osim tučnjava, zabilježeno je i nekoliko slučajeva fizičkog nasilja u kojima su se kao žrtve muškaraca našli žene, roditelji i susjedi. Jedan bravarski pomoćnik je tako svoga oca „oborio na zemlju i počeo tući nogama po glavi i prsima“ ¹⁴⁸, dok je izvjesni Ivan Kraljić nakon svađe svoju susjedu „tako istukao, da je imala modrice po cijelom tijelu, a napose po obrazima, gdje je bila i teže izranjena i izgrebena“. ¹⁴⁹ Usto, u dva slučaja napadnuti su i noćni redari, jedan nakon što je intervenirao prilikom noćne ulične pucnjave pijanih mladića ¹⁵⁰, a drugi nakon što je silom pokušao natjerati momka, koji je, uzgred budi rečeno, slavio što je bio „polagao [...] pred par dana rigoroz“, da makne auto s pločnika. ¹⁵¹

U odnosu na tučnjave, ulične neredi i izgrede, ostala kriminalna djela svedena su na svega nekolicinu slučajeva od kojih malverzacije s papirima te krivotvorenje raznih vrsta dokumenata (putovnice, smrtovnice, poslovni papiri) i čekova čini najveći udio (5 slučajeva). Od toga najznačajnija malverzacija vezana je uz organizaciju *Providnost*, koja se bavila raznim osiguranjima (za slučaj požara, provala, životnim osiguranjem itd.), a koja je nezakonitim poslovanjem oštetila Seljačku banku za vrtoglavih 3 330 000 dinara. ¹⁵² U ovome razdoblju zabilježena su i dva slučaja iznuđivanja novaca s time da je Zagreb posebno potresao onaj u kome se pojavila tzv. *Crna ruka*, ucjenjivačka organizacija koja je, služeći se

¹⁴⁵ *Novosti*, 30. prosinca 1930.

¹⁴⁶ *Novosti*, 22. prosinca 1930.

¹⁴⁷ *Novosti*, 27. prosinca 1929.

¹⁴⁸ Nakon što se majka bila umiješala u svađu, sin je i nju istukao. *Novosti*, 4. siječnja 1929.

¹⁴⁹ *Novosti*, 27. prosinca 1929.

¹⁵⁰ Jedan od mladića pokušao je nožem ubosti redara, no srećom mu je samo razderao kabanicu. *Novosti*, 15. prosinca 1928.

¹⁵¹ Čini se da je mladić bio sin bogatih roditelja koji su mu za postignuti uspjeh u školovanju poklonili luksuzni automobil kojim se on onda bahatio „u društvu jedne dame“. *Novosti*, 15. siječnja 1929.

¹⁵² *Novosti*, 1. siječnja 1930.

prijetnjama, od bogatijih žena nastojala doći do novaca.¹⁵³ Međutim, daleko potresniji bio je pronalazak ručne granate u kutu stepenica zgrade sudbenoga stola u prosincu 1928.¹⁵⁴ kao i eksplozija u banskoj palači početkom siječnja 1931. koja je, srećom, oštetila samo nekoliko vrata i prozora.¹⁵⁵ Od manjih, pak, delikata zabilježena su u Zagrebu dva slučaja prostitucije i nemorala¹⁵⁶ te četiri slučaja prosjačenja i skitnje (premda ih je vjerojatno bilo daleko više samo što nisu dospjeli u novine) onih koji su već jednom, kao nezavičajnici grada, bili dobili izgon iz Zagreba.¹⁵⁷

Tablica 15. Prikaz ostalih najčešćih kriminalnih radnji u Zagrebu (1928-1931)

	Broj slučajeva 1928./9.	Broj slučajeva 1929./30	Broj slučajeva 1930./1.	Ukupni broj slučajeva
tučnjava	3	6	11	20
fizički napad	5	1	-	6
izgred	1	1	-	2
krivotvorenje (malverzacija)	1	3	1	5
iznuđivanje novaca	-	1	1	2
prosjačenje/skitnja	3	1	-	4
prostitucija	2	-	-	2

¹⁵³ U nastavku je predložen primjer pisma kakva su Zagrepčanke dobivale od *Crne ruke*: „Draga gospodjo! Ovim vam javljamo, da vas je Crna ruka osudila na 5000 dinara. Ovu svotu imate prije 6 sati uveče osobno donijeti na ugao Tratinske ceste i I. Novog puta. Morate biti bez ikakve pratnje. Ako ovo prijavite policiji ili kome kažete, onda će vas stići osveta Crne ruke. Crna ruka“. *Novosti*, 3. siječnja 1931.

¹⁵⁴ Riječ je bila o austrijskoj ručnoj granati, tzv. kukuruz-bombi ofenzivnog karaktera, koju je nepoznati počinitelj zamotao u bijeli papir i nakon toga kriomice ostavio u kutu stepenica I. kata zgrade. *Novosti*, 20. prosinca 1928.

¹⁵⁵ *Novosti*, 4. siječnja 1931.

¹⁵⁶ Jedna 25-godišnja djevojka uhapšena je jer je na Borongaju mamila muškarce stihovima koji su bili „takva strašna licencija poetica, i takva zloupotreba i orgijanje bestidnih riječi i situacija, da je u tome bilo nečeg više nego histeričnog“, dok je, pak, druga privedena jer se bavila iznajmljivanjem soba (za 30, 40 i 50 dinara) za ljubavne avanture više gospode i gospođa. *Novosti*, 31. prosinca 1928., 13. siječnja 1929.

¹⁵⁷ Kao primjer može poslužiti izvjesni 30-godišnji izgoniš Viktor Mahović koji je iz Samobora dolazio prositi u Zagreb premda je već bio kažnjavao zbog krađe i, prema tome, izgnan iz grada. *Novosti*, 3. siječnja 1929.

B) KRIMINALITET U ZAGREBU (1931-1935)

U ovome dijelu u fokusu analize bit će kriminalne aktivnosti zabilježene u Zagrebu u periodu od 15. prosinca do 15. siječnja tijekom tri prijelazne godine između 1931. i 1935. g. čime je zapravo obuhvaćeno razdoblje samog vrhunca gospodarske krize.

1. Ubojstva i pokušaji ubojstva

Tijekom ovog perioda u Zagrebu je počinjeno 5 ubojstava, za dva više nego u prethodnom periodu (1928-1931), što sačinjava 62,5 % svih ubojstava zabilježenih u cjelokupnom razdoblju između 1928. i 1935. g. Pritom je najveći broj ubojstava, točnije 60 % njih, izvršen u godini 1931./1932. (dakle 3 slučaja), dok je u svim ostalim godinama, s izuzetkom godine 1934./1935. kada uopće nije bilo ubojstava, on jednak, odnosno u promatranih mjesec dana počinjeno je po jedno ubojstvo u svakoj od te preostale dvije godine. Usto, valja također istaknuti da se ovdje, u odnosu na razdoblje prije vrhunca krize u kojem, kako smo vidjeli, nije bilo ekonomsko-financijskih uzroka ubojstava, pojavljuju čak 2 tako motivirana ubojstva kojima se onda pridružuju ubojstva uzrokovana ljubomorom i ona s namjerom uklanjanja smetnje.

Jedan od slučajeva u kojima su materijalne (ne)prilike odigrale ključnu ulogu vezan je uz čedomorstvo koje je nad vlastitim djetetom u prosincu 1931. g. izvršila siromašna služavka Štefanija Romich. Naime, ona je, nakon što ju je momak prethodno bio napustio trudnu i s njihovim drugim djetetom kojeg je onda ona bila prisiljena sama uzdržavati, otišla na tavan iskuhavaone u kojoj je radila te „svoje novorodjenče bacila u dimnjak, gdje se ovo formalno ispeklo, te od opekline i čadje umrlo“.¹⁵⁸ U istom mjesecu iste godine zabilježen je još jedan slučaj čedomorstva, ovaj put iz neobjašnjenih razloga, kada je pronađeno smrznuto dijete „zamotano u jednu šarenu maramu, te tako položeno u šikaru“.¹⁵⁹ Treće ubojstvo te godine odigralo se, pak, u gostioni Frigan koja se nalazila u Petrovoj ulici, a u kojoj je došlo do žestokog sukoba između muža i ljubavnika izvjesne Rezike Strahije prilikom kojeg je potonji stolicom zadobio snažan prijelom lubanje koji je potom, obzirom da je imao „slabo izgrađene kosti“, uzrokovao „krvarenje u mozgovnoj opni, pa je nastupila kljenut mozga“.¹⁶⁰ Slučaj čini

¹⁵⁸ Kada je primijetila da služavka namjerava nešto učiniti s djetetom, suvlasnica iskuhavaone pošla je za njom na tavan upitavši je: „Štefa, što radite, gdje vam je dijete?“ na što joj je ova odgovorila: „Baš sam ga sada bacila u dimnjak.“. *Novosti*, 30. prosinca 1931.

¹⁵⁹ *Novosti*, 21. prosinca 1931.

¹⁶⁰ *Novosti*, 22. prosinca 1931.

dodatno intrigantnim i to što je i dotična Rezika, prepustivši se tuži zbog ljubavnikove smrti, na koncu odlučila skončati svoj život, i to ispijanjem octene kiseline, „pa će po svoj prilici i ona podleći teškim unutrašnjim ozlijedama“.¹⁶¹

Premda u promatranom mjesečnom periodu godine 1932./1933. nije počinjeno toliko zločina ubojstava kao prethodne, i onaj jedan što je zabilježen, iako nešto izvan tada utvrđenih granica samoga grada, svojom težinom i misterioznošću snažno je šokirao zagrebačku javnost. Naime, sredinom prosinca 1932. g. u Remetama, u blizini potoka Blizneca, pronađen je mrtav Alojz Požun, garderobijer kavane *Astoria*, ubijen s dva metka iz revolvera, nakon što je, kako se čini, obzirom da je bio „čovjek, koji je prometao nekretninama i [...] bavio se i drugim poslovima, ukratko baratao s hiljadarkama kao što drugi ljudi barataju sa stotinjarkama“, prethodno s nepoznatim muškarcem bio ugovorio nekakav noćni poslovni sastanak.¹⁶² Iako je čitav slučaj, zbog nepostojanja neoborivog dokaznog materijala i stalnih preokreta u istražnom postupku, u promatranom vremenu ostao nerazjašnjen, nestanak uložne knjižice Prve hrvatske štedionice na svotu od 51 000 dinara, koju ju ubijeni inače posjedovao, snažno je, međutim, upućivao na grabež kao ključni i jedini motiv umorstva.¹⁶³

Naredne godine (1933./1934.) u Zagrebu je, pak, zabilježeno samo jedno manje senzacionalno ubojstvo koje je u prvom redu uzdrimalo zagrebačku policiju. Razlog tome jest taj što je tijekom jedne od racija koje su se tih dana vršile u gradu smrtno stradao policijski agent kojeg je jedan od „tri sumnjiva i ranije osuđivana lica“ prilikom legitimiranja iznenada upucao revolverom.¹⁶⁴ Iako je ubojica na koncu uspio pobjeći sa mjesta zločina, on je nekoliko dana kasnije ipak uhvaćen u Velikoj Gorici, a „cijeneći uspješan i savjestan rad [...] g. ministar unutrašnjih djela nagradio je žandarmerijskog kaplara Puškarića Miku i Potočnika Stefana sa po 10 000 dinara“.¹⁶⁵

U istom periodu u Zagrebu su izvršena 3 pokušaja ubojstva što čini 60 % [50 %] svih pokušaja ubojstava (1928-1935). Od toga dva su zabilježena u godini 1933./1934., a jedno u godini 1934./1935. kada se kao glavni motiv zločina pojavljuje pitanje duga, tj. novac. U ostalim je slučajevima, pak, ljubomora odigrala ključnu ulogu u namjeri počinjenja zločina i to od strane muškaraca koji su razotkrili preljube svojih žena/ljubavnica.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² *Novosti*, 15. prosinca 1932.

¹⁶³ Spomenuta knjižica ujedno je i odličan pokazatelj načina na koji su se vršile špekulacije za vrijeme krize obzirom da ju je jedan od glavnih osumnjičenih u istrazi, navodno zajedno sa žrtvom koja je to od njega zbog boljih poslovnih veza tražila, unovčio pa je za nju, umjesto 51 000 dinara na koliko je glasila, dobio „41 posto vrijednosti to jest 21.000 dinara i nekoliko stotina“. *Novosti*, 16. prosinca 1932.

¹⁶⁴ *Novosti*, 18. prosinca 1933.

¹⁶⁵ *Novosti*, 25. prosinca 1933.

Nadasve tragičan takav slučaj odigrao se krajem prosinca 1933. g. na Selskoj cesti kada je izvjesni Antun Nadinić ispalio tri revolverska hica u svoju nekadašnju ljubavnicu i njenog novog ljubavnika (nju je pogodio u kuk, a njega u ruku), a zatim i sebi presudio pucnjem u glavu u jednom prenoćištu na periferiji.¹⁶⁶ Prema svemu sudeći, čini se da ga je uz ljubomoru najviše pogodilo to što ga je bivša ljubavnica ostavila zbog gubitka posla jer „dok je bio uposlen dotle je živio lijepo sa Zalokarovom, a kad je ostao bez mjesta i bez sredstava, ova ga je djevojka napustila i potražila drugog, mlađeg i uposlenog čovjeka“.¹⁶⁷ Za razliku od ovog, ljubavni slučaj s početka siječnja 1934. imao je daleko sretniji kraj. Naime, žena je svog muža, koji je na Zrinjercu bio pucao na nju i njenog ljubavnika, nakon kratkog oporavka „umolila za oprostjenje, što mu je pobjegla sa Žarkovićem i odnijela 17.000 franaka“.¹⁶⁸

S druge, pak, strane, krvavi zločin pokušaja ubojstva zbio se u prosincu 1934., i to zbog novčanog duga koji je dužnik „vratio“ tako što je dugačkim mesarskim nožem izbo čovjeka od kojeg je bio posudio novce nakon što ga ovaj podsjetio „da bi bilo red, da mu taj dug vrati, jer je neuposlen“. Nemili obračun našao je svoje mjesto u zagrebačkoj Gradskoj klaonici u kojoj je napadač radio kao mesarski pomoćnik, a nesretni muškarac, umjesto svojih novaca, na koncu je dobio „ozlijede tako teške naravi, da je malo vjerojatnosti da će ostati na životu“.¹⁶⁹

Tablica 16. Ubojstva u Zagrebu (1931-1935) obzirom na spol i dob počinitelja/žrtve te uzrok/motiv

Godina	Spol žrtve	Dob žrtve	Spol počinitelja	Dob počinitelja	Uzrok/motiv
1931./2.	nije naveden M nije naveden	novorođenče nije navedena novorođenče	Ž? M Ž	nepoznata nije navedena nije navedena	nepoznat ljubomora materijalne prilike?
1932./3.	M	nije navedena	M?	nije navedena	grabež
1933./4.	M	nije navedena	M	nije navedena	uklanjanje smetnje
1934./5.	nema ubojstava				

¹⁶⁶ Prilikom dolaska u prenoćište zatražio je od sobarice da ga dođe probuditi u podne sljedećeg dana što je ona i učinila, no kako nije odgovarao na njeno kucanje, na koncu je pozvala vlasnicu koja je onda silom otvorila vrata njegove sobe zatekavši ga s prostrijeljenom sljepoočicom. *Novosti*, 27. prosinca 1933.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Dotični muž bio je Poljak koji je živio u Francuskoj, a došao je u Zagreb isključivo u potrazi za ljubavnicama koje je onda igrom sreće sreo na Zrinjercu i to ni više ni manje nego prilikom kupnje povratnih karata kojima su se nakon avanture u Zagrebu namjeravali vratiti u Francusku. *Novosti*, 5. siječnja 1934.

¹⁶⁹ *Novosti*, 20. prosinca 1934.

Tablica 17. Pokušaji ubojstva u Zagrebu (1931-1935) obzirom na spol i dob počinitelja/žrtve te uzrok/motiv

Godina	Spol žrtve	Dob žrtve	Spol počinitelja	Dob počinitelja	Uzrok/motiv
1931./2.	nema pokušaja ubojstava				
1932./3	nema pokušaja ubojstava				
1933./4	M/Ž M/Ž	nije navedena nije navedena	M M	37 nije navedena	ljubomora ljubomora
1934./5.	M	nije navedena	M	nije navedena	novčani dug

2. Samoubojstva i pokušaji samoubojstva

Tijekom promatranog mjesečnog razdoblja (1931-1935) u Zagrebu je izvršeno 25 samoubojstava što je za nevjerojatnih 150 % [110 %] više nego u prethodnom periodu (1928-1931), odnosno drugim riječima samoubojstva u vrijeme vrhunca krize čine gotovo tri četvrtine (71,43 % [67,74 %]) svih samoubojstava cjelokupnog promatranog perioda (1928-1935). Od toga se znatno najveći dio, točnije 40 % [47,62 %], odnosi na godinu 1932./1933. za koju se može reći da je udarna po broju samoubojstava u Zagrebu. U naredne, pak, dvije godine broj samoubojstava pada za oko polovicu pa se tako između 15. prosinca 1934. i 15. siječnja 1935. godine bilježe svega 4 slučaja samoubojstva.

Tablica 18. Samoubojstva u Zagrebu (1931-1935)

Godina	Broj samoubojstava	Udio (1931-1935) (%)	Udio (1928-1935) (%)
1931./2.	5	20 [23,81]	14,29 [16,13]
1932./3.	10	40 [47,62]	28,57 [32,26]
1933./4.	6	24 [28,57]	17,14 [19,35]
1934./5.	4	16	11,43

Sagledavajući motive i uzroke samoubojstava, treba reći da prikupljeni podaci upućuju na to da je najveći dio njih, čak trećina (32 % [33,33 %]), počinjen zbog nesretne ljubavi, i to u velikoj većini (75 % [85,71 %]) od strane ženskog spola. Jedna 26-godišnja sluškinja se tako, zbog stalnih svađa s mladićem s kojim se bila dopisivala, ugušila plinom „koji je pustila

u kuhinji i koji je dopro i u njezinu spavaću sobu čija su vrata bila otvorena“.¹⁷⁰ Na isti način život su si oduzele i dvije bliske prijateljice, također sluškinje, ostavivši pritom za sobom nekoliko pisama u kojima „okrivljuju nekolicinu mladića, da su ih oni natjerali u smrt“.¹⁷¹ Za razliku od djevojaka, muškarci su izlaz iz ljubavnih neprilika tražili koristeći vatreno oružje što pokazuje slučaj iz siječnja 1932. kada se stražar na Selskoj cesti „ustrijelio vlastitim revolverom ispalivši hitac u usta i to prema nepcu“.¹⁷² Iz službene puške u srce se upucao i stražar iz Petrinjske ulice nakon što se njegova draga udala za drugoga, a koju on onda u ostavljenom pismu moli „neka mu dodje na sprovod i neka mu u grob baci dva karamfilja i to jedan bijeli, i jedan crveni“.¹⁷³ U odnosu na period prije vrhunca krize, udio samoubojstava uzrokovanih teškim materijalnim prilikama povećao se u Zagrebu za visokih 600 % (1 slučaj u onom naspram 7 slučajeva u ovom periodu) čemu objašnjenje možemo potražiti u trendu općeg porasta nezaposlenosti tijekom godina krize.¹⁷⁴ Tome u prilog najbolje govori članak o samoubojstvima u Berlinu iz prosinca 1932. g., a u kojem se, između ostaloga, navodi kako „između žrtava ima manje takovih, koje su oduvijek bile najsiromašnije; ponajčešće se javlja o dobrovoljnoj smrti ljudi, koji su otpušteni iz službe ili koji su propali“.¹⁷⁵ Tako se, upravo zbog propasti poslova kojima se bio bavio, a na kojima je izgubio preko 70 000 dinara, hicem u desnu sljepoočicu ubio jedan trgovac građevnim materijalom¹⁷⁶, dok je pak izvjesni Mirko Benko, 67-godišnji udovac s Trešnjevke, oduzeo sebi život vješanjem obzirom da „nije više bio mnogo sposoban za rad, a zarade ni za lakši posao nije bilo“.¹⁷⁷ Za razliku od materijalnih neprilika koje su potaknule samo jednu žensku osobu da počinii samoubojstvo¹⁷⁸, nešto je više žena (njih 5 [4]) diglo ruku na sebe zbog depresije, živčane ili neke druge bolesti. Među njima je i izvjesna Štefica Čulinović, inače sestra pomoćnica u srednjoškolskoj poliklinici, koja se zbog problema sa živcima bacila sa trećeg kata zgrade prethodno napisavši pismo u kojem, između ostaloga, navodi „da je teško našla zgodno mjesto, odakle će počinii samoubistvo“.¹⁷⁹ Ispivši dva i pol decilitra octene kiseline, svoj je, pak, život skončala i 32-godišnja služavka iz

¹⁷⁰ *Novosti*, 10. siječnja 1933.

¹⁷¹ Čini se da su, kako bi se odvažile na suicidalni čin, prethodno bile popile oko dvije litre vina pa potom zajedno legle u krevet čekajući smrt. *Novosti*, 12. siječnja 1933.

¹⁷² *Novosti*, 13. siječnja 1932.

¹⁷³ Muškarac je tik pred samoubojstvo navodno ispričao kolegi kako je prethodne noći sanjao na koji način će skončati svoj život. *Novosti*, 31. prosinca 1934.

¹⁷⁴ Podsjetimo se da je krajem 1931. g. u Zagrebu gotovo trećina radnika bez posla (29,5 %), a taj broj se u narednim godinama krize dodatno povećavao. Kolar-Dimitrijević, „Obrisi strukture radničke klase“, 119.

¹⁷⁵ *Novosti*, 18. prosinca 1932.

¹⁷⁶ *Novosti*, 14. siječnja 1933.

¹⁷⁷ Nesretni starac prije smrti je svome sinu ostavio pismo preko kojeg mu ostavlja sav svoj imetak, naime 25 dinara gotovog novca!!! *Novosti*, 31. prosinca 1933.

¹⁷⁸ Riječ je o starijoj gospođi (između 50 i 60 godina) koja se bacila pod vlak iz očajja jer nikako nije mogla vratiti novce koje je bila posudila. *Novosti*, 27. prosinca 1932., 30. prosinca 1932.

¹⁷⁹ *Novosti*, 10. siječnja 1934.

Maribora nakon što je saznala „da je bolesna na želucu, koji joj leži prenisko“, a „osim toga imala je i upalu žučnog mjehura, a bila je i vrlo nervozna, jer su joj živci sasvim popustili“.¹⁸⁰ Duševna depresija nagnala je i jednog arhivarskog činovnika, koji je „kao ratni dobrovoljac na Solunskom frontu dobio tešku ozlijeđu na glavi“, da se baci pod lokomotivu koja ga je potom „usmrtila udarcem, dok kotači preko njega nisu prošli“.¹⁸¹ Od ostalih slučajeva samoubojstava, u dva se uzrok uopće ne navodi¹⁸², dok se u jednom ističe kako se 20-godišnji mladić objesio na Tuškancu jer ga je policija tražila zbog izvršenja pronevjere u Prelogu.¹⁸³

Tablica 19. Uzroci samoubojstava u Zagrebu (1931-1935) po godinama, broju i spolu

Uzrok	1931./2. (broj/spol)	1932./3. (broj/spol)	1933./4. (broj/spol)	1934./5. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
materijalne prilike	1 M	3 M, 1 Ž	1 M	-	5 M, 1 Ž
nesretna ljubav	1 M, 1 Ž	5 Ž	-	1 M	2 M, 6 Ž
duševna depresija (živci)	1 M	-	1 Ž	2 M, 1 Ž	3 M, 2 Ž
bolest	1 Ž	1 Ž	1 Ž	-	3 Ž
izbjegavanje pravde	-	-	1 M	-	1 M
nepoznat	-	-	2 M	-	2 M

I u ovom razdoblju podjednaki je broj muškaraca i žena skončao svoj život samoubojstvom (13 [10] muškaraca naspram 12 [11] žena). Od toga nešto manje od trećine muškaraca (30,77 % [30 %]) odlučivala se u svojim namjerama za uporabu vatrenog oružja od kojeg, međutim, nije stradala niti jedna žena. Utapanjem se, pak, kao drugim najčešćim načinom lišavanja života kod muškaraca (četvrtina slučajeva), ubila samo jedna ženska osoba i to, čini se, nakon svađe s jednom od radnica u tvornici u kojoj je radila.¹⁸⁴ Nježniji spol je, s

¹⁸⁰ Zbog nesretnog djetinjstva tijekom kojeg ih je otac alkoholičar fizički zlostavljao, njezin brat se bio bacio u Dravu i nikad nije pronađen, a i ona sama je već jednom bila pokušala oduzeti si život (u lipnju 1931. g.) otrovavši se plinom u svojoj služinskoj sobi. *Novosti*, 15. prosinca 1931.

¹⁸¹ Zanimljivo je da je muškarac neposredno prije počinjenja samoubojstva bio izrazito dobro raspoložen pa se u gostionici i kuglani koju je posjetio čak šalio sa nekim ljudima. *Novosti*, 21. prosinca 1934.

¹⁸² Jedan slučaj potječe iz prosinca 1933. kada se 30-godišnji muškarac bacio pod vlak, dok je drugi vezan uz utapanje muškarca u Savi sredinom siječnja 1934. g. *Novosti*, 27. prosinca 1933., 13. siječnja 1934.

¹⁸³ *Novosti*, 27. prosinca 1933.

¹⁸⁴ Majka nesretnice sama je izjavila da uzrok samoubojstvu njene 16-godišnje kćeri najvjerojatnije leži u djevojčinoj prevelikoj osjetljivosti. *Novosti*, 2. siječnja 1935.

druge strane, najčešće birao trovanje plinom pa je tako u polovici slučajeva ženskih samoubojstava (50 % [54,54 %]) zabilježeno korištenje upravo tog ubojitog sredstva za razliku od muškaraca od kojih se niti jedan nije bio odlučio za takav oblik smrti.

Tablica 20. Metode počinjenja samoubojstava u Zagrebu (1931-1935) po godinama, broju i spolu

Metoda	1931./2. (broj/spol)	1932./3. (broj/spol)	1933./4. (broj/spol)	1934./5. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
trovanje plinom	-	5 Ž	1 Ž	-	6 Ž
revolver/puška	2 M	1 M	-	1M	4 M
octena kiselina	2 Ž	1 M	-	-	1 M, 2 Ž
utapanje	1 M	1 M	1 M	1 Ž	3 M, 1 Ž
vješanje	-	1 Ž	2 M	-	2 M, 1 Ž
bacanje pod vlak	-	1 Ž	1 M	1 M	2 M, 1 Ž
skok sa zgrade	-	-	1 Ž	1 M	1 M, 1 Ž

Starosnu strukturu u ovom periodu (1931-1935) moguće je analizirati na temelju 72 % [66,66 %] slučajeva u kojima se navodi dob samoubojica. Od toga, ako ubrojimo i slučaj u kojem se dvije ženske žrtve identificira kao *mlade*¹⁸⁵, preko polovica ljudi, tj. 65 % [62,5 %] njih, oduzelo si je život do 40. g. života, s time da je među njima najveći udio (54,54 % [75 %]) onih koji su to učinili u svojim dvadesetima. S druge, pak, strane, za razliku od prethodnoga razdoblja (1928-1931) u kojem su samo dvije osobe koje su se ubile bile starije od 40. g., ovdje se javlja znatno veći broj (naime njih 7, odnosno 8 ako se u obzir uzme i muškarac za kojeg se u izvorima samo kaže da je *umirovljeni gradski činovnik*¹⁸⁶) onih koji su samoubojstvo počinili u kasnoj srednjoj ili pak starijoj životnoj dobi. Pritom je zanimljivo napomenuti da su najstariji (67 g.) i najmlađi muškarac (20 g.), kao i najstarija žena (60 g.) skončali svoj život vješanjem, dok se, pak, najmlađa ženska osoba odlučila za smrt utapanjem, i to u dobi od samo 16 godina.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Riječ je o već spomenutom slučaju dviju bliskih prijateljica koje su se zbog nesretne ljubavi otrovale plinom. *Novosti*, 12. siječnja 1933.

¹⁸⁶ Zbog živčanog napadaja koji je pretrpio, dotični muškarac zatvorio se u sobu i potom si revolverom pucao u desnu sljepoočicu. *Novosti*, 13. siječnja 1932.

¹⁸⁷ Najstariji muškarac ubio se zbog bijede, najstarija žena zbog bolesti, najmlađi muškarac jer nije htio dopasti u ruke policiji, a najmlađa žena zbog navodne prevelike osjetljivosti potaknute svađom s kolegicom na poslu. *Novosti*, 31. prosinca 1933.; 3. siječnja 1933.; 27. prosinca 1933.; 2. siječnja 1935.

Tablica 21. Dob samoubojica u Zagrebu (1931-1935) po godinama, broju i spolu

Dob	1931./2. (broj/spol)	1932./3. (broj/spol)	1933./4. (broj/spol)	1934./5. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
<20	-	1 Ž	-	1 Ž	2 Ž
20-30	1 Ž	2 Ž	2 M, 1 Ž	-	2 M, 4 Ž
30-40	1 Ž	-	-	2 M	2 M, 1 Ž
40-50	-	-	1 Ž	-	1 Ž
50-60	1 M	1 M, 2 Ž	-	1 M	3 M, 2 Ž
>60	-	-	1 M	-	1 M
nepoznata	2 M (od toga 1 u mirovini)	2 M, 2 Ž (mlade)	1 M	-	5 M, 2 Ž

U odnosu na znatno povećanje uspješno izvršenih samoubojstava (naime 150 %!!!), broj pokušaja samoubojstava ostao je u ovom periodu (1931-1935) više-manje na razini prethodnog (1928-1931), tj. s povećanjem od svega 12,20 % [-12,20 %]. Od 52,87 % [46,75 %], koliki je udio ovdašnjih pokušaja samoubojstava unutar čitavoga promatranog razdoblja (1928-1935), bitno najveći dio (45,65 % [58,33 %]) odnosi se na godinu 1933./1934. u kojoj je zabilježen čak 21 takav slučaj. Da je potonja godina udarna po broju samoubojstava, svjedoči i jedan od novinskih članaka u kojem se navodi da je u 1933. godini „broj samoubojstava porastao prema godini 1932. za kojih 30 posto“.¹⁸⁸ Taj je postotak za ovdje promatrani mjesečni period (od 15. prosinca do 15. siječnja) nešto i viši te on prema godini 1931./1932. iznosi 40 %, a prema 1932./1933. čak 55,55 %.¹⁸⁹

Tablica 22. Pokušaji samoubojstva u Zagrebu (1931-1935)

Godina	Broj pokušaja samoubojstava	Udio (1931-1935) (%)	Udio (1928-1935) (%)
1931./2.	9	19,57 [25]	10,34 [11,69]
1932./3.	6	13,04 [16,66]	6,90 [7,79]
1933./4.	21	45,65 [58,33]	24,14 [27,27]
1934./5.	10	21,74	11,49

¹⁸⁸ *Novosti*, 10. siječnja 1934.

¹⁸⁹ Premda možda metodološki pomalo nekorektno, ovdje je za usporedbu uzeta prijelazna godina 1933./4. kao 1933. g. koja se onda dovodila u vezu sa prijelaznim godinama 1931./2 te 1932./3. kao 1931. i 1932. g.

Analiza uzroka pokušaja samoubojstava i u ovom periodu nailazi na poteškoće obzirom da se u čak 18 slučajeva uzrok uopće ne navodi niti se na bilo koji način na njega upućuje. Ipak, od onih 60,87 % [66,66 %] slučajeva u kojima je on spomenut, skoro polovica (46,43 % [45,83 %]) otpada na teške materijalne prilike što je povećanje od 44,44% [22,22 %] u odnosu na prethodno razdoblje (1928-1931). Od toga čak 69,23 % [81,81 %] tako uzrokovanih pokušaja samoubojstava odnosi se na godinu 1933./1934., dok, primjerice, 1932./1933. nije uopće zabilježen ni jedan takav slučaj. Pritom, očaj zbog nezaposlenosti i bijede upravo odlično oslikava slučaj iz sredine prosinca 1933. kada se zbog gubitka posla i jer „ne vidi nikakve mogućnosti zarade ni života“ kravatom pokušao ugušiti jedan pećarski pomoćnik, i to pred očima svoje dvoje djece koja su se „strahovito prestrašila, pa su počela vriskati i plakati“.¹⁹⁰ Ostanak bez posla nagnao je, pak, jednog 29-godišnjeg inkasatora na ispijanje octene kiseline¹⁹¹, dok se, s druge strane, izvjesni Miroslav Perok upucao revolverom u prsa nakon što već dvije godine nije uspio dobiti nikakvo zaposlenje.¹⁹² Posebno upečatljiv slučaj zbio se početkom siječnja 1935. kada se nesretna 45-godišnjakinja dva puta istog popodneva bacila pod tramvaj stalno kukajući „da je sirota i da joj je život u bijedi dozlogrdio“.¹⁹³ U prilog potonjem najbolje govori članak iz prosinca 1933. g. pod naslovom *Samoubistva neuposlenih* u kojem, između ostaloga, stoji da su se „u posljednje vrijeme u Zagrebu zaredali pokušaji samoubistva neuposlenih i bijednih ljudi“ koji „sada, kad još uza sve zlo koje ih bije, drhture na studeni i smrzavaju se [...] izlaz iz tog teškog položaja vide samo u oduzimanju vlastitog života, u bijegu iz takvog života“.¹⁹⁴ Obiteljske (ne)prilike drugi su, pak, najčešći uzrok pokušaja samoubojstava (32,14 % [37,5 %]) i isto kao i kod materijalnih neprilika najveći broj takvih slučajeva (njih 6 od ukupno 9) odnosi se upravo na udarnu 1933./1934. g. Tako si je, jer je navodno „imao pravi pakao u kući“, jedan radnik pokušao britvom prerezati vrat na mirogojskom groblju¹⁹⁵, dok se jedna kućanica nakon svađe sa svojim mužem „uzrjala tako, da je u samoubilačkoj nakani popila 1 decilitar octene kiseline“.¹⁹⁶ S druge, pak, strane izvjesna Jelka K. odlučila se otrovati praškom za žohare kako bi se osvetila što „je njen muž slavio dolazak Nove godine bez nje, to jest da je nije htio

¹⁹⁰ Muškarca je od smrti spasila njegova žena koja je, začuviši dječju viku, izvana dotrčala u sobu te mu potom skinula kravatu s vrata. *Novosti*, 15. prosinca 1933.

¹⁹¹ *Novosti*, 19. prosinca 1933.

¹⁹² Dotični muškarac je inače svojevremeno bio direktor jednog zavoda u Zagrebu koji je, po svemu sudeći, sam bio dao otkaz nakon čega više nije mogao naći nikakav posao. *Novosti*, 31. prosinca 1931.

¹⁹³ *Novosti*, 7. siječnja 1935.

¹⁹⁴ Iz istog članka se također može iščitati kako samoubojstva najčešće vrše privatni namještenici, pomoćnici, radnici, služavke i „druge bijedne žene, koje su ostale same ili sa brojnom djecom bez ikakve pomoći, bez sredstava za život, bez hrane, bez tople sobe, bez odjeće“. *Novosti*, 20. prosinca 1933.

¹⁹⁵ *Novosti*, 8. siječnja 1934.

¹⁹⁶ *Novosti*, 31. prosinca 1933.

povesti sobom na zabavu“.¹⁹⁷ Ovdje valja reći kako su obiteljski razlozi pokušaja samoubojstava nerijetko bili u bliskoj svezi s nesretnom ljubavi uz koju se u ovom periodu vežu tri slučaja. Pritom je posebno interesantan onaj s kraja prosinca 1934. kada je jedan nesretno zaljubljeni trgovac, pokušavši se ustrijeliti, ali ne mogavši u pijanom stanju naciljati kako treba, „ispalio tri metka i jednim se ranio u palac desne noge“.¹⁹⁸ Od ostalih, pak, pokušaja samoubojstava dva su bila uzrokovana bolešću¹⁹⁹, a jedno jer je pijani muškarac htio izbjeći zatvor zbog čega se onda bacio pod tramvaj.²⁰⁰

Tablica 23. Uzroci pokušaja samoubojstava u Zagrebu (1931-1935) po godinama, broju i spolu

Uzrok	1931./2. (broj/spol)	1932./3. (broj/spol)	1933./4. (broj/spol)	1934./5. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
materijalne prilike	1 M, 1 Ž	-	6 M, 3 Ž	1 M, 1 Ž	8 M, 5 Ž
obiteljske prilike	1 M, 2 Ž	-	2 M, 4 Ž	-	3 M, 6 Ž
nesretna ljubav	-	-	1 Ž	2 M	2 M, 1 Ž
duševna depresija (živci)	-	-	1 Ž	-	1 Ž
bolest	1 Ž	-	-	-	1 Ž
izbjegavanje pravde	1 M	-	-	-	1 M
nepoznat	1 M, 1 Ž	3 M, 3 Ž	1 M, 3 Ž	3 M, 3 Ž	8 M, 10 Ž

I u ovom periodu (1931-1935) daleko najveći broj pokušaja samoubojstava, točnije njih 39,13 % [41,66 %], izvršen je „popularnom“ octenom kiselinom. Od toga vrlo visokih 72,22 % [73,33 %] otpada upravo na ženski spol koji se u svojim suicidalnim namjerama najčešće još koristio prašcima i raznim (nepoznatim) otrovima. S druge, pak, strane, muškarci su se najviše opredjeljivali za uporabu noža, britve ili revolvera od kojih su ovdje stradale svega tri ženske osobe (naspram 9 [8] muških). Pritom treba spomenuti da su žene noževe i

¹⁹⁷ *Novosti*, 3. siječnja 1934.

¹⁹⁸ *Novosti*, 28. prosinca 1934.

¹⁹⁹ U jednom slučaju 67-godišnja starica je zbog nepoznate bolesti ispila manju količinu lužine, dok se u drugom 23-godišnjakinja zbog problema sa živcima pokušala utopiti u maksimirskom jezeru. *Novosti*, 30. prosinca 1931.; 5. siječnja 1934.

²⁰⁰ Pokušavajući pijanog izgrednika spasiti od naleta vozila, stražar koji ga je hvatao na kraju je i sam bio povučen pod tramvaj zadobivši pritom nekoliko lakših ogrebotina na koljenu i desnoj ruci. *Novosti*, 4. siječnja 1932.

britve koristile za rezanje žila čemu, primjerice, svjedoči slučaj iz prosinca 1933. kada je jedna 19-godišnjakinja u nekoj slastičarni u Jurišićevoj ulici iz nepoznatih razloga „sjela za stolić i odmah izvadila britvu kojom si je prerezala žile na ruci“²⁰¹, dok su se muškarci, poput izvjesnog Franje Bedvaja koji je „udario u samoubilačkoj nakani sebe nožem u lijevu stranu grudiju“²⁰², tim istim sredstvima pretežno ranjavali u prsa ili vrat. Zanimljivo je također istaknuti da su u ovom razdoblju nešto češći pokušaji samoubojstva bacanjem pod tramvaj (naime 4 [3] slučaja naspram samo jednog u periodu od 1928. do 1931.) pa tako i novine na jednom mjestu ironično zaključuju da je „sada tramvaj najmodernije sredstvo samoubica“ i to jer je „manje nekako opasno od teške lokomotive naših željeznica...“²⁰³

Tablica 24. Metode počinjenja pokušaja samoubojstava u Zagrebu (1931-1935) po godinama, broju i spolu

Metoda	1931./2. (broj/spol)	1932./3. (broj/spol)	1933./4. (broj/spol)	1934./5. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
octena kiselina	3 Ž	1 M, 2 Ž	3 M, 6 Ž	1 M, 2 Ž	5 M, 13 Ž
lužina	1 Ž	-	2 M	-	2 M, 1 Ž
lizol	-	1 Ž	-	-	1 Ž
razni prašci	-	-	-	1 M, 1 Ž	1 M, 1 Ž
otrov za žohare	-	-	1 Ž	-	1 Ž
nepoznati otrov	1 Ž	1 M	-	1 M	2 M, 1 Ž
britva (žile)	-	-	2 Ž	-	2 Ž
britva (vrat)	1 M	-	1 M	-	2 M
nož	1 M	1 M	1 M	1 M	4 M
revolver	1 M	-	1 Ž	2 M	3 M, 1 Ž
bacanje pod tramvaj	1 M	-	1 M, 1 Ž	1 Ž	2 M, 2 Ž
vješanje	-	-	1 M	-	1 M
utapanje	-	-	1 Ž	-	1 Ž

Starosna struktura i ovdje pokazuje da je najveći udio onih koji su se pokušali ubiti bio mlađe životne dobi, tj. ispod tridesete godine života (njih čak 70,59 % [75 %] što je povećanje od 20 % [5 %] u odnosu na prethodno razdoblje (1928-1931). Od toga 12,5 % [9,52 %] njih namjeravalo si je život oduzeti prije dvadesete godine s time da valja napomenuti da ipak niti

²⁰¹ *Novosti*, 23. prosinca 1933.

²⁰² *Novosti*, 6. siječnja 1935.

²⁰³ *Novosti*, 28. prosinca 1933.

u jednome slučaju ta dob nije prelazila ispod 19. g. U svojim tridesetima na suicid se, pak, bilo odlučilo 6 ljudi što je trostruko više od onih koji su takvu odluku bili donijeli u svojim četrdesetima i šezdesetima. Potonje desetljeće života odnosi se upravo na najstarijeg muškarca i najstariju ženu koji su svoj život nastojali skončati i to ni više ni manje nego oboje u dobi od 67 godina.²⁰⁴

Tablica 25. Dob osoba koje su pokušale samoubojstvo u Zagrebu (1931-1935) po godinama, broju i spolu

Dob	1931./2. (broj/spol)	1932./3. (broj/spol)	1933./4. (broj/spol)	1934./5. (broj/spol)	Ukupno (broj/spol)
<20	-	-	2 Ž	1 M	1 M, 2 Ž
20-30	1 M, 1 Ž	3 M, 2 Ž	4 M, 8 Ž	2 Ž	8 M, 13 Ž
30-40	1 Ž	-	1 M, 2 Ž	1 M, 1 Ž	2 M, 4 Ž
>40	-	-	1 M	1 Ž	1 M, 1 Ž
>60	1 Ž	-	1 M	-	1 M, 1 Ž
nepoznata	3 M, 2 Ž	1 Ž	2 M	4 M	9 M, 3 Ž

3. Provale i provalne krađe

U godinama samog vrhunca gospodarske krize u Zagrebu (1931-1935) broj provala i provalnih krađa povećao se u odnosu na period između 1928. i 1931. za 45 % [32,5 %] na što je nadasve utjecao znatan porast takvih kriminalnih radnji u dvjema udarnim godinama 1931./1932. te 1932./1933. Naime, u te dvije godine izvršeno je 72,41 % [79,25 %] provala i provalnih krađa u ovom, odnosno 42,86 % [45,16 %] u cjelokupnom promatranom razdoblju (1928-1935) zbog čega je na koncu tijekom prosinca 1932. g. u Ilici i osnovan „zavod za nadzor i čuvanje imovine *Sigurnost*“ kao svojevrsna „nova policija [...] sa specijalnom zadaćom da sprečava provalne krađe“.²⁰⁵ Za razliku od promatranih godina prije nastupa vrhunca krize (1928-1931) kada je njihov broj bio ujednačen, ovdje se očituje stanovit nerazmjer takvih delikata u privatnim objektima (kuće, stanovi, barake...) u odnosu na javne (trgovine, sitničarije, gostionice, pekare, radionice, vinotočja...) pri čemu potonji odnose prevagu za gotovo petinu, tj. 13,80 % [16,98 %].

²⁰⁴ Riječ je o muškarcu koji je, zbog duga koji nije mogao vratiti, i to jer netko njemu nije vratio novce koje je bio posudio, legao na prugu čekajući da ga tramvaj usmrti te o već spomenutoj starici koja se zbog neke bolesti odlučila na ispijanje manje količine lužine. *Novosti*, 17. prosinca 1933.; 30. prosinca 1931.

²⁰⁵ Obzirom da se većina provalnih krađa, posebice u javnim objektima kada vlasnici ili zaposlenici nisu bili prisutni, odvijala noću, novoosnovani zavod imao je svoje uniformirane noćne čuvare koji su bili „najmodernije naoružani“ i koji su trebali „spriječiti svaki nepovlasni pristup k imovini“. *Novosti*, 16. prosinca 1932.

Tablica 26. Provalne krađe u Zagrebu (1931-1935)

Godina	Broj provalnih krađa (*JO-javni objekti (**PO-privatni objekti)	Udio (1931-1935) (*JO) (**PO) (%)	Udio (1928-1935) (*JO) (**PO) (%)
1931./2.	24 *13 **11	41,38 [45,28] *22,41 [24,53] *18,97 [20,75]	24,49 [25,81] *13,27 [13,98] **11,22 [11,83]
1932./3.	18 *12 **6	31,03 [33,96] *20,69 [22,64] **10,34 [11,32]	18,37 [19,35] *12,24 [12,90] **6,12 [6,45]
1933./4.	11 *6 **5	18,97 [20,75] *10,34 [11,32] **8,62 [9,43]	11,22 [11,83] *6,12 [6,45] **5,10 [5,38]
1934./5.	5 *2 **3	8,62 *3,45 **5,17	5,10 *2,04 **3,06

Obzirom da novinski izvještaji, kako smo to pojasnili u dijelu u kojem je bila riječ o provalama i provalnim krađama između 1928. i 1931. g., ne donose opširne informacije o provalničkim pothvatima, teško je uopće konkretno govoriti o motivima koji su poticali ljude da se upuštaju u takve radnje. Na temelju podataka o otimanim stvarima moguće je, stoga, donositi isključivo pretpostavke što opet otežava činjenica da se u mnoštvu slučajeva čak ni ne navodi što je uopće ukradeno. Za provalu, primjerice, u izlog tvrtke Samanuna L. kaže se tako samo da je „odnesena neka roba u vrijednosti od 800 dinara“²⁰⁶, isto kao i za otimačinu iz jedne radnje iz koje je nepoznati provalnik „ponio sa sobom nešto stvari“.²⁰⁷ Međutim, unatoč tom bitnom nedostatku u izvorima, česti slučajevi odnošenja peradi i ostalih živežnih namirnica upućuju na to da upravo u siromaštvu i neimaštini te s njima nerijetko povezanom gladi usred općih nepovoljnih prilika godina gospodarske krize trebamo tražiti glavne razloge poduzimanja provalnih krađa. Tome u prilog odlično svjedoče slučajevi s kraja prosinca 1931. kada je tijekom božićnih praznika „ukraden jednoj domaćici iz prozora pečeni odojak kamo ga je metnula da se hladi“²⁰⁸, dok je, pak, drugoj nepoznati kradljivac iz smočnice „odnio

²⁰⁶ *Novosti*, 9. siječnja 1934.

²⁰⁷ *Novosti*, 19. prosinca 1931.

²⁰⁸ *Novosti*, 28. prosinca 1931.

mesa i kolača što si je pripremila za Božić“.²⁰⁹ Nadalje, početkom siječnja 1932. zabilježene su u samo jednoj noći čak 3 krađe peradi pa je tako iz dva različita kokošinjsa ukradeno 9, odnosno 12 kokoši uz to da je izvjesnoj kućanici iz Petrinjske ulice „neki lopov odnio njezinu dragu koku koju je imala već četiri godine“ i koju je ona „tako rado imala da je ne bi dala ni za hiljadu dinara!“.²¹⁰ S druge, pak, strane, bilo je i onih koji su, uz živežne namirnice, krali sve do čega bi došli pa je tako iz jedne sitničarije grupa provalnika odnijela „razne robe kao brašna, suhog mesa, šećera, cigareta, nekoliko boca likera i jedan gramofon marke Columbia zajedno sa 27 ploča“.²¹¹ Osim hrane, učestale su bile i krađe odjevnih predmeta što se opet u jednu ruku može objasniti godišnjim dobom u kojem su one izvedene, a u drugu financijskom nemogućnošću da si mnoštvo siromašnih i nezaposlenih ljudi (pod pretpostavkom da su oni ti koji su krali što se u izvorima nigdje ne navodi) uspije priuštiti vlastiti ili neki bolji komad odjeće. Upravo o potonjem najbolje svjedoči provala na verandu gradskog zastupnika Željka Vižintina prilikom koje je on ostao bez čitavog odijela u kojem se nalazila još i njegova lisnica sa 1 000 dinara.²¹² Iz stana, pak, izvjesnog g. Lebena otuđena su isto tako „dva odijela i nekoliko ženskih haljina u vrijednosti od 4.000 dinara“²¹³, a iz jedne gostionice „2 muška odijela, 3 kaputa, 1 ženski kaput“ uz „džepni sat sa lančićem i razne druge odjevne predmete, sve u vrijednosti od 6.500 dinara“.²¹⁴ Iako kod tih provala, kao i kod brojnih drugih koje ovdje nisu spomenute, ne možemo sa sigurnošću znati radi li se uistinu o krađi iz krajnje nužde ili ne, u slučaju s početka siječnja 1933. posve je jasno da potonji faktor nije bio prisutan te da je zločin počinjen s namjerom da se dođe do novaca. Naime, provalnik koji je s jednog tavana u Tkalčičevoj ulici bio ukrao 2 odijela i 4 para cipela uhvaćen je na koncu kako te iste stvari prodaje na Sajmištu.²¹⁵ Ipak, među onima koji su provalnim krađama nastojali doći do novaca znatno je veći bio broj onih koji su to činili orobljujući blagajne trgovina ili gostionica pa su tako u jedno vinotočje neki provalnici „unišili [...] pomoću otpirača [...] i iz priručne blagajne odnijeli u gotovom novcu 10.400 dinara“²¹⁶, dok je, pak, iz trgovine gramofona *Columbia* u Ilici otet peterostruko veći iznos (točnije 54 902 dinara) i to samo zato jer je tat „imao sreću

²⁰⁹ Isto.

²¹⁰ Nesretna žena je inače sva uplakana došla na policiju prijavivši u jecajima čitavu stvar službujućem činovniku. *Novosti*, 8. siječnja 1932.

²¹¹ Tatovi su, po svemu sudeći, prilikom svog pothvata najprije provalili u dvorište odakle su kroz razbijeni prozor ušli u kuhinju iz koje su, pak, onda prešli u sitničariju razbivši prethodno dlijetom vrata. *Novosti*, 11. siječnja 1932.

²¹² *Novosti*, 28. prosinca 1932.

²¹³ *Novosti*, 3. siječnja 1934.

²¹⁴ *Novosti*, 4. siječnja 1932.

²¹⁵ Nevaljali mladić uhvaćen je pukim slučajem i to zahvaljujući jednom redarstvenom čuvaru kojem, kad ga je upitao odakle mu dotične stvari, nije znao dati konkretan i uvjerljiv odgovor. *Novosti*, 5. siječnja 1933.

²¹⁶ *Novosti*, 13. siječnja 1934.

da je u jednom tajnom pretincu našao ključ od blagajne“ za koji se „nikad još nije desilo, da ga je neko strani našao i otvorio s njime blagajnu“.²¹⁷ Od ostalih slučajeva provalnih krađa posebno se ističu oni u kojima su se u fokusu zanimanja lopova našle cigarete (čak njih 5) s time da prevagu svakako odnosi onaj iz prosinca 1931. kada je nepoznati muškarac iz trafike izvjesne Ljubice Janović „pokupio sve kutije cigareta i cigara u vrijednosti od 6 hiljada dinara“.²¹⁸

Tablica 27. Prikaz po godinama 3 najčešće otimanih stvari prilikom provalnih krađa u Zagrebu (1931-1935)

	Broj slučajeva 1931./2.	Broj slučajeva 1932./3.	Broj slučajeva 1933./4.	Broj slučajeva 1934./5.	Ukupni broj slučajeva
hrana	8	7	2	-	17
odjeća	3	6	3	2	14
novac	3	3	4	1	11

Detaljnija analiza spolne strukture provalnika onemogućena je samom činjenicom da se u novinskim izvještajima podaci o spolu ne navode u čak 60,35 % [69,81 %] slučajeva. Ipak, iz onih preostalih slučajeva u kojima je ta odrednica zastupljena, jasno se vidi da su u provalničke pothvate odlazili isključivo muškarci. Naime, učestvovanje ženskog spola javlja se u svega dvije prilike i to, kao i u prethodnom razdoblju (1928-1931), ne samostalno već u kombinaciji s nekom muškom osobom. Tako je u jednom slučaju 32-godišnja služavka Elizabeta Vagner sudjelovala u čak 3 provale od kojih se jedna odnosi na njenog poslodavca kojem je ukrala „raznih odjevnih predmeta u vrijednosti od 2300 dinara“²¹⁹, dok je u drugom izvjesna Adela Gašparac uhapšena jer su u njenom stanu pronađene ukradene stvari koje su joj poznanici dali „neka bi ih spremila“.²²⁰

Zbog nepostojanja kvantitativno reprezentativnih informacija o starosti provalnika (naime, godine se spominju u tek 9 [7] slučajeva od njih 58 [53] zabilježenih!) koje bi onda omogućile analizu njihove dobne strukture, na ovom ćemo mjestu samo istaknuti intrigantan

²¹⁷ *Novosti*, 23. prosinca 1932.

²¹⁸ *Novosti*, 18. prosinca 1931.

²¹⁹ Dotična služavka djelovala je u sprezi s nekim nepoznatim prodavačem porculanskih figura, a ukradene stvari preprodavali su kako bi došli do novaca. Osim poslodavca, pokrala je i Dječji ambulatorij na Savskoj cesti te još jednog muškarca kojem je također otela mnoštvo odjevnih predmeta. *Novosti*, 20. prosinca 1931.

²²⁰ U ovom slučaju ne može se sa sigurnošću reći je li spomenuta žena doista sudjelovala u zločinu ili je pak samo žrtva spleta nesretnih okolnosti u koje su ju uvalili njeni poznanici predavši joj ukradene stvari za koje ona možda nije ni znala odakle uistinu potječu. *Novosti*, 29. prosinca 1933.

slučaj u kojem se kao tatovi javljaju maloljetnici. Riječ je, zapravo, o maloljetničkoj družini u dobi od 15-17 godina predvođenoj 27-godišnjim Josipom Marušićem koja je u 15 provala u razne izloge i radnje ljudima na koncu nanijela štetu od ukupno 10-12 tisuća dinara. Po svemu sudeći, tome je u vrlo velikoj mjeri pridonio jedan bravarski naučnik kojeg su imali u svojim redovima, a koji je „za družbu radio razne ključeve i otpirače, s kojima su onda otvarali izloge, i odnosili robu“.²²¹

4. Krađe/džepne krađe

U Zagrebu je u ovom periodu (1931-1935) zabilježeno 67 slučajeva krađa što je neznatno više (21,81 % [3,64 %]) od broja izvršenih krađa tijekom promatranih godina prije samog početka vrhunca krize (1928-1931). Od toga više od dvije trećine, odnosno 70,15 % [82,46 %] otpada na prve dvije udarne krizne godine (1931./1932. i 1932./1933.) s time da smanjenje u 1933./1934. te 1934./1935. u odnosu na udarnu 1932./1933., kada je počinjeno nešto manje od polovice (41,79 % [49,12 %]) svih krađa u ovom razdoblju, iznosi čak 180 %. Objašnjenje takvom trendu, kako to sredinom prosinca 1934. g. ističe i jedan od novinskih članaka, možemo tražiti u tome što se u to vrijeme polako već „u svim privrednim granama osjeća poboljšanje prilika, a što je najvažnije, ljudi gledaju s punim optimizmom na budući razvitak privrednih prilika“ što je pak „preduvjet za svaki privredni napredak“.²²²

Tablica 28. Krađe/džepne krađe u Zagrebu (1931-1935)

Godina	Broj krađa (*od toga prijevare)	Udio (1931-1935) (*od toga prijevare) (%)	Udio (1928-1935) (*od toga prijevare) (%)
1931./2.	19 *3	28,36 [33,33] *4,48 [5,26]	15,57 [16,96] *2,46 [2,68]
1932./3.	28 *3	41,79 [49,12] *4,48 [5,26]	22,95 [25] *2,46 [2,68]
1933./4.	10 *1	14,93 [17,54] *1,49 [1,75]	8,20 [8,93] *0,82 [0,89]
1934./5.	10 *1	14,93 *1,49	8,20 *0,82

²²¹ Nestašna družina predana je sudu nakon prokazivanja njihovog kolovođe koji je, pak, sasvim slučajno završio na policiji nakon što je uhvaćen na spavanju u kinu Europa Palace u koje je isto tako bio provalio. *Novosti*, 22. prosinca 1931.

²²² *Novosti*, 16. prosinca 1934.

Uz šturost podataka, još i znatniju nego kod slučajeva provalnih krađa, ovdje kod analize dodatne poteškoće stvara i vrlo velika raznolikost ukradenih stvari za razliku od razdoblja promatranih godina prije vrhunca krize (1928-1931) kada ona nije bila u tolikoj mjeri izražena pa se lako moglo zaključiti kako su novac, odjevni predmeti i hrana bili najčešća meta kradljivaca. Na ovom mjestu to je gotovo pa nemoguće obzirom da novinski izvještaji pokazuju da su početkom tridesetih ljudi (mnogo više) krali sve do čega bi došli bilo da su to onda zadržavali za sebe ili pak preprodavali kako bi se domogli novca. Naime, upravo je novac taj za koji postoje nešto konkretniji i relevantniji podaci u izvorima pa na temelju nešto manje od trećine slučajeva (31,34 % [33,33 %]) u kojima se on ciljano/većinski krao (tj. da nije usputno otuđivan uz većinu od ostalih srodnih predmeta) možemo ipak reći kako se u Zagrebu u vrijeme najžešće krize najčešće krao novac. Pritom opet valja napomenuti da su ukradene svote varirale od nekoliko desetaka do nekoliko tisuća dinara pa su tako, primjerice, na Zrinjercu nepoznati lopovi opljačkali nekog poljskog ratara koji je bio stigao u Zagreb uzevši mu iz džepa u prsluku tek 18 dolara²²³, dok je, s druge strane, izvjesni Franjo Turk, bogati posjednik iz Siska, prilikom pijančevanja u gostionici *Sidro* u Vlačkoj ulici ostao bez čak 30 000 dinara.²²⁴ Iako su zagrebački tatovi do novaca dolazili na mnoštvo različitih načina, krađe lisnica i torbica prilikom džeparenja ipak su predstavljale njihov najučestaliji *modus operandi* kako to pokazuje i slučaj s početka siječnja 1934. kada je na gradskoj tržnici Dolac već otprije policiji poznati džepar nekom muškarcu „prišao s ledja i spretnim pokretom ruke izvukao mu iz stražnjeg džepa na hlačama lisnicu, u kojoj je bilo 515 dinara“.²²⁵ Obzirom da se potonji slučaj odigrao danju, a nije jedini takav, ne treba čuditi da je jednom prilikom kasno navečer na sličan način nastradala jedna poštanska činovnica koja se vraćala kući s posla, a koju je na Selskoj cesti netko „dostigao, uhvatio je bez riječi za ruku i – oteo joj ručnu torbicu, u kojoj je bilo 100 dinara, željeznička legitimacija i neka potvrda Srpske privredne banke“.²²⁶ Međutim, osim neznanaca, od ljudi su novac, prema svemu sudeći, krali i sami njihovi poznanici i prijatelji pa je tako „poznati kriminalni tip“ Branko Šoban „pokrao svoju dobru prijateljicu, neku Dragicu Jambriš, po zanimanju blagajnicu“

²²³ Nepoznati dvojac poslužio se prilikom pljačke lukavom prijevarom koja je, čini se, u to vrijeme bila vrlo popularna u Zagrebu, a koja se sastojala od toga da su kradljivci prilazili žrtvi pretražujući je uz prethodno uvjeravanje da je ona zasigurno našla novac koji su oni navodno bili izgubili. *Novosti*, 15. prosinca 1931.

²²⁴ Uz spomenutu svotu, muškarac je ostao još i bez 2 500 dinara koliko je iznosio ceh koji je napravio naručujući razna skupa pića i zabavljajući se s tamošnjim konobaricama. *Novosti*, 15. prosinca 1933.

²²⁵ Dotični muškarac na koncu je, srećom, primijetio što džepar namjerava pa je brzo dozvao policajca koji je onda uhapsio lopova premda je ovaj čitavo vrijeme poricao pokušaj krađe. *Novosti*, 7. siječnja 1934.

²²⁶ *Novosti*, 3. siječnja 1932.

otevši joj, dok je ona spavala, dvije založne cedulje i dugi zlatni lančić s privjeskom.²²⁷ Čini se da su, u nemogućnosti pronalaženja gotovine, lopovima nerijetko pažnju privlačile upravo razne dragocjenosti i nakit čemu u prilog uz potonji, govori i, primjerice, slučaj liječnice kojoj je služavka iz ormara uzela raznoraznih dragocjenosti u sveukupnoj vrijednosti 7 500 dinara.²²⁸ Od ostalih stvari na meti kradljivaca nešto su češće bili i odjevni predmeti te hrana ili perad o kojima se u novinama pretežno izvještavalo unutar vrlo kratkih članaka u kojima je onda bilo obuhvaćeno po nekoliko tzv. sitnih krađa. Tako se, primjerice, na jednome mjestu obavještava o čak pet slučajeva krađa prilikom kojih su, uz jedan džepni i jedan ručni sat, otuđena još 2 zimska kaputa, jedan par cipela i rublje te čak 15 kokoši²²⁹, dok se, pak, na drugome navodi kako je uhvaćeno i zatvoreno nekoliko kradljivaca kokoši, purana i rublja koji su bili djelovali po zagrebačkim ulicama.²³⁰ Ipak, treba reći da se o takvim vrstama krađe informiralo i pojedinačno, a samim time i nešto detaljnije pa je tako nadasve zanimljiv slučaj u kojem je izvjesni Matija Kovačić završio na sudu sa svojom šurjakinjom optuživši je da mu je sa tavana ukrala rakiju, buncek i 3 kg sušene slanine.²³¹ S druge strane, jedan je starac drsko pokrao nekog muškarca uzevši mu iz staje „3 gunja za pokrivanje konja, 2 zimska kaputa i razne druge odjevne predmete sve u vrijednosti od 2.700 dinara“ nakon što ga ovaj nahranio i iz samilosti mu dopustio da kod njega prespava.²³² Nadalje, u ovom periodu (1931-1935) u Zagrebu su još zabilježeni slučajevi krađa ćilima, vinskih i pivskih bačava, poštanskih marki te jednog pisaceg stroja²³³, stvari za koje možemo pretpostaviti da su otuđivane ili sa svrhom uživanja u luksuzu ili, što je daleko vjerojatnije, sa svrhom preprodaje u zamjenu za novac, hranu, odjeću ili neke druge potrepštine kojima su ljudi oskudijevali u otežanim životnim prilikama uzrokovanim krizom i/ili nepovoljnim zimskim uvjetima.

²²⁷ Jedna cedulja bila je ispostavljena na zlatnu narukvicu sa satom, pletenu zlatnu narukvicu, briljantni prsten te muški zlatni lančić, a druga na mušku srebrnu dozu za cigarete te dva zlatna i jedan vjenčani prsten. *Novosti*, 6. siječnja 1933.

²²⁸ Nakon što je razotkrivena, na vidjelo je izašlo da je služavka u raznim prilikama ukrala još i raznog rublja i kuhinjskog posuđa kao i dvije slike koje je, pak, uzela iz stana svoje prethodne gazdarice kod koje je bila radila. *Novosti*, 7. siječnja 1932.

²²⁹ *Novosti*, 9. siječnja 1933.

²³⁰ *Novosti*, 14. siječnja 1933.

²³¹ Optužena je na koncu oslobođena krivnje obzirom da sud „nije mogao steći uvjerenje, da je ona zaista uzela navedenu stvar“, a šogor joj je, iako su već godinama živjeli u svađi, ipak oprostio njen navodni „netašluk“. *Novosti*, 13. siječnja 1932.

²³² Nezahtvalni starac inače je bio došao na žrtvina vrata tražeći posao kao čistač snijega koji mu je onda ovaj i dao uz sažalnu gestu da mu je dopustio i prespavati u staji kako se ne bi po hladnoći morao vraćati kući. *Novosti*, 3. siječnja 1932.

²³³ *Novosti*, 6. siječnja 1933., 17. prosinca 1933. (ćilimi); 31. prosinca 1932., 14. siječnja 1934. (pivske i vinske bačve); 20. prosinca 1934. (poštanske marke); 10. siječnja 1935. (pisaći stroj).

Tablica 29. Prikaz po godinama 3 najčešće otimanih stvari prilikom krađa u Zagrebu (1931-1935)

	Broj slučajeva 1931./2.	Broj slučajeva 1932./3.	Broj slučajeva 1933./4.	Broj slučajeva 1934./5.	Ukupni broj slučajeva
novac	7	8	4	2	21
odjeća	3	5	2	3	13
hrana	2	4	²³⁴	²³⁵	6

Analiza strukture lopova po spolu, nastala na temelju 73,13 % [77,19 %] slučajeva u kojima se ta odrednica navodi, pokazuje da su u krađama, isto kao i u provalama, najvećim dijelom sudjelovali muškarci (73,47 % [75 %]), dok su žene bile uključene u svega 13 [11] slučajeva (od njih ukupno 67 [57]) s time da su od toga u četiri prilike djelovale u kombinaciji s nekom muškom osobom. Točno trećina njih (33,33 % [28,57 %]) izvršila je, pak, krađu služeći se nekom prijevarom pa je tako, primjerice, jedna od njih „varala služavke tako, da im je obećavala dobra mjesta i od njih iznudjivala novac tobože za neke kaucije, biljege, provizije itd.“²³⁶, dok je druga po kućama tražila gostoprimstvo, odnosno noćenje, tijekom kojeg bi onda potkradala svoje domaćine.²³⁷ I petina muškaraca, točnije 19,44 % [21,21 %] njih, služila se prevarantskim trikovima u svojim kriminalnim pothvatima što, između ostaloga, vrlo interesantno pokazuje upravo slučaj s početka siječnja 1933. g. kada je izvjesni Ferdo Kos, inače poznati zagrebački tat koji je već nekoliko puta bio uhićivan i kažnjavao, prenoćivši i okrijepivši se hranom i pićem u jednom vinotočju, u trenutku plaćanja računa „koji je iznosio nekoliko stotina dinara, [...] htio da neopazice odmagli“, što mu na kraju ipak nije pošlo za rukom.²³⁸

Detaljnija analiza dobne strukture zagrebačkih tatova, obzirom na ne baš pretjerano reprezentativnih 17,91 % [19,29 %] slučajeva u kojima se godine spominju, nije moguća pa ćemo na ovom mjestu samo reći da se u čak dvije trećine poznatih slučajeva (66,66 % [64,29 %]) kao počinitelji zločina krađe navode osobe mlađe od tridesete godine života. Od toga se samo jedan, za razliku od njih 3 u prethodnom razdoblju (1928-1931), odnosi na maloljetnu

²³⁴ Za tu godinu u novinama se samo na jednome mjestu navodi da su pred božićne blagdane učestale krađe gusaka i purana zbog čega „perad treba dobro zaključati ako se želi da se jednog jutra ne doživi neugodno iznenadjenje“. *Novosti*, 17. prosinca 1933.

²³⁵ U toj godini novine samo, bez konkretnih kvantitativnih podataka, na jednome mjestu kratko izvještavaju o mnoštvu manjih krađa za Božić koje su „počinjene više iz nužde, nego iz pokvarenosti“. *Novosti*, 27. prosinca 1934.

²³⁶ *Novosti*, 27. prosinca 1933.

²³⁷ Služeći se tim trikom, prepredena sluškinja jednoj je ženi otuđila zimski kaput, haljinu i cipele, dok je drugoj s tavana namjeravala uzeti 12 jastuka. *Novosti*, 31. prosinca 1931.

²³⁸ *Novosti*, 5. siječnja 1933.

osobu, i to posvema nestašnu Tereziju Drvenko, 16-godišnju služavku koja je, po svemu sudeći, željna dogodovština o kojima je često čitala u romanima, pokrala svoje poslodavce odlučivši ujedno prilikom bijega povesti sa sobom u „pustolovinu“ i njihovu 9-godišnju kćerku.²³⁹

5. Ostalo

I u ovom periodu (1931-1935) tučnjave, fizički napadi i raznorazni ulični izgedi čine najučestaliju skupinu događaja među ostalim kriminalnim djelima u gradu Zagrebu. Pritom valja istaknuti da barske/kavanske tučnjave u tome zauzimaju najveći udio (41,18 % [48,72 %]) s time da su one nerijetko bile i u svezi s noćnim napadima nožem u stanju alkoholnog ludila, odnosno pijanstva (dodatnih 6 [4] slučajeva). Prilikom tučnjave radnika u jednoj gostionici na Zavrtnici nekog 24-godišnjaka je tako, primjerice, „neki čovjek ubo nožem u lijevu stranu rebara“, a „jedan je ubod dobio i u lijevu ruku u šaci“²⁴⁰, dok je, pak, na Sv. Duhu „najednom neki nepoznati čovjek udario 71 godišnju vlasnicu nekim tvrdim predmetom po glavi, te joj nanio tešku ozlijeđu“.²⁴¹ Iako su se sve tučnjave odvijale uglavnom po istom takvom principu, uzrokovane najčešće pijanstvom ili običnim međusobnim zadirkivanjem, i s više-manje istim sredstvima (noževi, boce, stolice...), do izražaja ipak najviše dolazi ona u kojoj je sudjelovao, kako to novine senzacionalno navode, tada jedini zagrebački crnac Ali Sali Fortunato. Naime, on se u kavani *Tri mušketira* u Petrinjskoj ulici, prema jednim navodima zbog nesporeduma oko plaćanja ceha, a prema drugima zbog obrane vlastite crnačke časti, potukao s nekim društvom zaokupivši tako pažnju prolaznika „koji su uvijek statisti u svim uličnim tučnjavama i događajima“ da su se „ovaj put pretvorili u aktivne kibice, odnosno navijače, kao da su na kakvoj boksačkoj utakmici“.²⁴² Međutim, fizička

²³⁹ Prije samoga bijega djevojka se obukla u haljinu i kaput svoje gazdarice pa je s ukradenim novcima (naime, preko 7 000 dinara) i djevojčicom otputovala do Bjelovara u čijoj okolici je na koncu i pronađena. Iako je sa svojih 12 godina već jednom bila pobjegla sa nekom 3-godišnjom djevojčicom iz Ludbrega u kojem je i ona sama inače bila zavičajna, smatra se da se u ovom slučaju ipak „nije radilo o nikakvoj otmici nego o sasvim neozbiljnoj pustolovini jedne mlade djevojke, koja je htjela da se *prošeće* po svijetu u finoj toaleti i s mnogo para u džepu“. *Novosti*, 8., 9., 10., 11., 12. siječnja 1932.

²⁴⁰ *Novosti*, 19. prosinca 1932.

²⁴¹ *Novosti*, 29. prosinca 1931.

²⁴² Dotični Ali Sali je već neko duže vrijeme bio zaposlen kao vozač kod izvjesnog dr. Pajasa, a, prema svemu sudeći, bio je vrlo popularan među Zagrepčanima koji su ga voljeli imati u svome društvu zbog čega je upravo i nastao navodni nesporedum oko plaćanja ceha. Naime, društvo kojem se pridružio očekivalo je da će ih on počastiti i pićem a ne samo svojim prisutstvom što je on ipak odbio zbog čega je na koncu i izbila svađa. S druge strane, sam Ali Sali je demantirao takav razvoj događaja ističući kako je incident nastao nakon što su ga neki ljudi počeli vrijeđati govoreći: „Što jedan crnac ima da traži u lokalu u kome su ljudi bijeli? Osim toga, da što trebamo mi u Jugoslaviji crnce, neka podju u Afriku.“. *Novosti*, 7., 12. siječnja 1934.

obračunavanja i napadi, iako najčešće u lokalima, odigrali su se i na drugim, manje javnim, mjestima što vrlo dobro pokazuje slučaj iz prosinca 1935. g. kada su dvojica pijanih muškaraca upala u stan neke 23-godišnje radnice „te je najprije počeli zadirkivati, a onda tući“ zbog čega je ona „zadobila teže ozlede po cijelom tijelu, jer su je napadači tukli i nogama, oborivši je na zemlju“.²⁴³ Isto tako, pijanstvo, iako najučestaliji, nije bilo i jedini uzrok nastanka incidenata pa je tako jedan mladić zbog neuzvraćene ljubavi džepnim nožem iz zasjede napao svoju nesuđenu djevojku²⁴⁴, dok je, s druge strane, pedesetak nezadovoljnih radnika zaposlenih na javnim radovima na Savi jednom prilikom fizički nasrnulo na službujućeg vrhovnog nadzornika nanijevši mu pritom „dosta osjetljive vanjske i nutarnje ozlijede“.²⁴⁵

Od ostalih kriminalnih radnji, uz već uobičajena krivotvorenja dokumenata i razne malverzacije s novcem (ukupno 7 slučajeva), nešto se češće u ovom razdoblju (1931-1935) javljaju još i lažna sakupljanja sredstava (najčešće novaca) od strane neovlaštenih pojedinaca za provođenje takvih akcija (5 različitih slučajeva). Neki je varalica tako jednom prilikom obilazio građanstvo tražeći doprinose za menzu zagrebačkog Univerziteta²⁴⁶, dok je, pak, drugom nekoliko njih po kućama ubiralo lažnu pretplatu za reviju *Sveslavenska misao* zbog čega je njeno uredništvo preporučilo ljudima da, u slučaju narednih sumnjivih posjeta, „s punim pravom zatraže ovlaštenje naše redakcije“.²⁴⁷ Usto, nekoliko drskih prevaranata bilo se odlučilo okoristiti na račun sirotinje pa su, stoga, u jeku sabirne akcije koju je socijalni odsjek grada Zagreba za njih organizirao u siječnju 1932. g. počeli sakupljati lažne prinose rušeći tako povjerenje i nagrđujući sliku građana i gradskih vlasti o onima kojima je pomoć zaista bila potrebna.²⁴⁸ Zbog takvih incidenata osoba koje su „od prosjačenja načinile vrlo udoban i unosan zanat“ i to „iako nisu potrebni nikakove pomoći, jer kod kuće na selu imaju kuću i dosta zemljišta“, gradski se socijalni odsjek na koncu odlučio za izdavanje bonova od po 25 i 50 para apelirajući ujedno na građanstvo „neka ni u kojem slučaju prosjacima ne daje gotov novac, jer će samo tako iz Zagreba ukloniti prosjake, od kojih već mnogi, kad su vidjeli da

²⁴³ Nesretna žena poznavala je zlostavljače samo iz viđenja, a nakon napada je bila u tolikom šoku da se onesvijestila prilikom podnošenja prijave na policiji. *Novosti*, 20. prosinca 1934.

²⁴⁴ *Novosti*, 5. siječnja 1932.

²⁴⁵ U članku se navodi da je potonji incident samo vrhunac iskazivanja nezadovoljstva koje se u prijašnjim slučajevima izražavalo tek raznoraznim prijetnjama te namjernim uništavanjem i gubljenjem dobivenog alata. *Novosti*, 13. siječnja 1934.

²⁴⁶ *Novosti*, 10. siječnja 1935.

²⁴⁷ *Novosti*, 17. prosinca 1933.

²⁴⁸ Za provođenje takvih akcija grad je, dakako, organizirao svoje povjerenike koji su na ruci imali vrpce s gradskim znakom te sabirni arak žigosan gradskim žigom i potpisom pa se, stoga, kako bi se spriječile moguće prijevare i malverzacije, građane stalno upozoravalo da svoje doprinose daju isključivo njima. *Novosti*, 10. siječnja 1932.

nema gotovog novca kao milostinje, sami odoše iz grada“.²⁴⁹ S druge strane, do novaca se nastojalo doći i raznoraznim iznuđivanjima među kojima se posebno ističu slučajevi povezani sa tzv. tulumašima, novinarima okupljenima oko lista *Naša senzacija* koji su od ljudi izvlačili novac u zamjenu za zataškavanje neugodnih pojedinosti iz njihova života.²⁵⁰ Na sličan način nerijetko su stradavale i lakovjerne žene i to od strane domišljatih mladića koji su, iskorištavajući njihovu naivnost, lažnim pričama od njih izmamljivali novac što upravo zorno dočarava slučaj iz sredine prosinca 1934. g. kada je jedan 27-godišnjak od neke 46-godišnje sobarice iskamčio nekoliko tisuća dinara uvjeravajući je pritom „kako bi ona bila upravo kao stvorena za njegovu ženu, jer da su današnje mlade djevojke lakoumne, da nisu nikakove majke ni domaćice i slično“.²⁵¹

Tablica 30. Prikaz ostalih najčešćih kriminalnih radnji u Zagrebu (1931-1935)

	Broj slučajeva 1931./2.	Broj slučajeva 1932./3.	Broj slučajeva 1933./4.	Broj slučajeva 1934./5.	Ukupni broj slučajeva
tučnjava	6	7	9	4	26
fizički napad	4	3	5	5	17
izgred	1	2	2	2 ²⁵²	7
krivotvorenje (malverzacija)	3	1	3	-	7
lažno ubiranje prinosa	1	-	2	2	5

²⁴⁹ Građani su spomenute bonove mogli kupiti od inkasatora gradskog vodovoda, plinare i elektrane ili direktno u socijalnom odsjeku u kojem se i vršila procjena uistinu potrebitih pojedinaca. *Novosti*, 6., 8., 12. siječnja 1933.

²⁵⁰ U svojim ucjenjivačkim prijetnjama tulumaši su se često pozivali na čvrsto uspostavljene veze s brojnim ljudima na visokim položajima što je žrtvama dodatno utjerivalo strah u kosti. *Novosti*, 19., 21. prosinca 1934.

²⁵¹ *Novosti*, 19. prosinca 1934.

²⁵² Za ovu godinu u novinama se ističe da je tijekom božićnih blagdana „predvedeno [...] mnogo izgređnika“ te da silvestarska noć „nije prošla bez incidenta i izgreda“ kojih je bilo „na pretek u svim dijelovima grada, pa i u strogom centru“ za razliku od, primjerice, 1933./1934. za koju se navodi da nije polučila „krvavih rezultata proslave Silvestrova“ pa „dežurni činovnik [...] nije imao ni izdaleka toliko mnogo posla s pijanim ljudima kao njegov kolega od prošlog Silvestrova“. *Novosti*, 27. prosinca 1934., 2. siječnja 1935., 2. siječnja 1934.

KRIMINAL U *NOVOSTIMA* – PRIDAVANJE VAŽNOSTI

U uvodnome dijelu napomenuli smo da su *Novosti* bile prve zagrebačke novine u kojima su intrigantne i uzbudljive teme iz područja filma, glazbe, mode, sporta te svakodnevnog života prevladavale nad monotonim i suhoparnim političkim temama bilo iz svijeta bilo iz Kraljevine Jugoslavije. Među tim svakodnevnim temama našao se, dakako, i kriminal kao, mogli bismo to tako reći, sastavni dio života svakoga grada, pa čak i mjesta. O njemu se u *Novostima* vrlo često i dosljedno pisalo obavještavajući na taj način čitatelje o najnovijim kriminalnim aktivnostima u njihovom gradu. Usto, takva događanja vrlo su se lako u pojedinome broja mogla pronaći obzirom da se o njima u najvećoj mjeri izvještavalo unutar rubrike koja je obrađivala sve zagrebačke fenomene dotičnog dana što je onda, uzgred budi rečeno, i meni samome uvelike olakšalo i ubrzalo istraživački proces prilikom pisanja ovoga rada. Samo u manjem broju slučajeva o kriminalu se, pak, pisalo unutar posebne rubrike *Sudnica*, i to je najčešće bila riječ o starim parnicama, kako iz samoga grada Zagreba tako i iz njegove uže i šire okolice, koje su se onda duže vremena povlačile po sudu.

Međutim, iako se o pothvatima zagrebačkih kriminalaca svakodnevno i dosta opširno pisalo, valja reći kako u zagrebačkim *Novostima* sve kriminalne teme nisu bile jednako zastupljene što je, jasno, s jedne strane ovisilo o samoj učestalosti pojedinih zbivanja, a s druge o količini dostupnih informacija te u svezi s time pridavanju važnosti nekoj kriminalnoj radnji. Tako je već i na sam prvi pogled više nego očito, što je u neku ruku sasvim razumljivo, da daleko znatniju prevagu naspram ostalih kriminalnih djela odnose slučajevi povezani sa ubojstvima i pokušajima ubojstva o kojima se nerijetko detaljno izvještavalo po čak nekoliko brojeva uzastopce donoseći tako svježe vijesti o novim spoznajama ili preokretima u tijeku istrage.²⁵³ Osim toga, pretežno se samo u slučajevima ubojstava više manje redovito prilagao razni slikovni materijal bilo da se radilo o žrtvama, osumnjičenicima ili pak o pronađenim dokaznim sredstvima. U ostalim slučajevima to se činilo samo iznimno pa je tako, primjerice, nekoliko fotografija priloženo i u člancima vezanim uz istragu iznuđivanja novaca od strane ucjenjivački nastrojenih *Tulumaša*. Za razliku od ubojstava, o slučajevima samoubojstava pisalo se mnogo sažetije i raznolikije pa su tako neki slučajevi bili nešto detaljnije opisani i razrađeni, dok su drugi bili samo u kratkim crtama navedeni, ali opet sa svim potrebnim

²⁵³ Posebno intenzivno *Novosti* su izvještavale o pokušaju ubojstva policijskog političkog agenta Alfreda Grauera koji je od tog nesretnog događaja gotovo svakodnevno punio novinske stupce. Naime, od 27. prosinca 1928. g. kada se prvi put informiralo o atentatu, slučaj se u ovdje promatranom periodu (dakle, do 15. siječnja 1929.) spominjao u još čak 10 brojeva. Od ostalih slučajeva, mnogo se pisalo još i o tajanstvenom ubojstvu garderobijera Alojza Požuna (7 brojeva) kao i o istrazi ubojstva komunista Vladislava Matovića (5 brojeva).

informacijama u vezi događaja. Takva konciznost i konkretnost u velikoj je mjeri pridonijela bržem napredovanju prilikom analiziranja fenomena što se ne može reći i za slučajeve krađa kod kojih je taj postupak bio u velikoj mjeri otežan. Naime, od svih kriminalnih radnji, upravo se o krađama (pogotovo onim manjim i džepnim), iako ili baš zbog toga što ih je bilo najviše, najšturije i najkraće pisalo, često, kao što je to na par mjesta u radu i spomenuto, i bez konkretnih informacija o tome što je uopće bilo ukradeno.

Od ostalih značajki izvještavanja u *Novostima*, na kraju ću još samo spomenuti to da su se u većini opširnijih članaka, među kojima se, dakako, ne nalaze slučajeve krađa, tučnjava, izgređa i tome slično, ključne informacije isticale podebljanim slovima, i to na nekoliko mjesta unutar samoga teksta čime se čitatelje nastojalo uputiti na bitne momente u slučaju, ali i rasteretiti monotonosti teksta opravdavajući tako dodatno epitet modernih novina. Međutim, o posebno bitnim kriminalnim zbivanjima uperenim protiv države ili njezinih službenika, poput spominjanog postavljanja ručne granate u zgradu sudbenoga stola u prosincu 1928. g. ili pak ubojstva policijskog službenika prilikom racije u prosincu 1933. g., obavještavalo se na ponešto drugačiji način tako da je čak čitav tekst (iako, doduše, ne pretjerano dugačak) bio pisan podebljanim slovima. Uz već gore istaknute razlike, to je još samo jedan od sitnih pokazatelja da se o raznim kriminalnim djelima u zagrebačkim *Novostima* nije pisalo isto, odnosno da se nekim slučajevima pridavala veća, a nekima manja važnost.

ZAKLJUČAK

Grad Zagreb u međuratno je razdoblje zakoračio kao snažno industrijsko, financijsko i kulturno središte novostvorenog Kraljevstva/Kraljevine SHS afirmirajući i jačajući ga kroz čitave dvadesete i tridesete godine prošloga stoljeća. Najbolje to pokazuje industrijski rast koji se, unatoč intenzivnoj agrarnoj krizi i općenito nepovoljnim gospodarskim kretanjima u cijelome svijetu, još i krajem tridesetih uspio održati na visokoj razini čineći gotovo trećinu cjelokupnog dohotka Hrvatske. U takvim okolnostima on postaje još privlačniji ljudima iz okolnih sela koji, pogotovo nastupom oštrijeg pada poljoprivrednih proizvoda sredinom dvadesetih, u potrazi za poslom u njemu pronalaze i vlastito mjesto za život. Uz povećani poslijeratni prirodni prirast, takav trend slijevanja seljaka radnika u grad znatno je utjecao na porast broja gradskog stanovništva koje se između 1921. i 1931. g. povećalo za ogromnih 70,77 % što je najveće demografsko povećanje grada Zagreba ikad unutar jednog desetljeća. Usto, stalne migracije seljačkog radnog stanovništva promijenile su i sliku samoga grada koji se, suočen s nedostatkom stambenog prostora za pridošlo radništvo, sve više okretao sveobuhvatnoj graditeljskoj djelatnosti šireći tako svoje granice nastankom novih, radničkih četvrti.

Međutim, unatoč zadržavanju dosta snažnog položaja kroz čitavo međuraće, nastupom velike gospodarske krize, uzrokovane naglim silaznim trendom u cjelokupnim ekonomskim kretanjima dodatno pojačanim katastrofalnim slomom njujorške burze u jesen 1929. g., prilike u Zagrebu počele su se uvelike mijenjati, pogotovo nakon propasti dotad jakog financijskog sektora usred bankrota Prve hrvatske štedionice 1931. g. Naime, strani ulagači koji su dotad najviše ulagali u industriju, na nepovoljna svjetska strujanja reagirali su povlačenjem kapitala prepuštajući sve poslove znatno slabijim domaćim kapitalistima kojima je, uz zaostala industrijska postrojenja, dodatne poteškoće stvarao i državni intervencionizam s kojim je početkom tridesetih Beograd nastupio s ciljem favoriziranja srpskih interesa. Posljedično, u gradu Zagrebu u takvim se okolnostima pojavila silna nezaposlenost koja je čak na samome početku gospodarske krize 1931. g. zahvatila gotovo trećinu radnika (29,5 %). Potonje je, osim nemogućnosti pronalaska posla usred povećanja ženske i nekvalificirane radne snage, u velikoj mjeri opterećivalo još i stambeno pitanje pa je tako znatan dio njih, ako si sa dobivenom nadnicom ne bi uspjeli priuštiti ni stan sa jednom jedinom sobom kao najjeftinijom opcijom, preživljavao životareći u barakama na periferiji grada ili pak skićući po ulicama i proseći milostinju od dobrodušnih građana.

Osim u padu općeg životnog standarda Zagrepčana, utjecaj velike gospodarske krize osjetio se i na polju kriminalnih aktivnosti koje su se odvijale u samome gradu, i to više u kvalitativnom nego u kvantitativnom smislu. Naime, kriminal je u godinama neposredno prije (1928-1931) i tijekom nastupa vrhunca krize (1931-1935) ostao više-manje ujednačen, odnosno do nekog znatnijeg povećanja kriminalnih djela nije došlo, osim kod slučajeva samoubojstava i provalnih krađa kod kojih se jedino očitovao bitno veći rast. Potonje se posebice odnosi na uspješno izvršena samoubojstva čiji broj je u promatranom razdoblju krize porastao za visokih 150 % što je, pak, trostruko više od povećanja kod slučajeva provalnih krađa kod kojih ono iznosi „samo“ 45 %. Obzirom na količinu kriminalnih radnji, općenito se može reći da 1931./1932. i 1932./1933. predstavljaju udarne godine nakon kojih se sve više nazire tendencija smirivanja što se nadasve odnosi na godinu 1934./1935. u kojoj je zabilježen najmanji broj kriminalnih slučajeva u ovdje promatranom razdoblju što se, pak, podudara sa nastupom nešto povoljnijih privrednih prilika prožetim optimizmom kao što to u nekoliko svojih članaka ističu zagrebačke *Novosti*.

Uz neznatno povećanje opće stope kriminaliteta, u godinama vrhunca krize dolazi i do određenih promjena obzirom na uzroke i motive koji su ljude navodili na kriminalna djela što se opet najbolje može pratiti kroz slučajeve samoubojstava o kojima je u novinama, kao što smo vidjeli, općenito sadržano najviše materijala za provođenje analize. Oni, naime, pokazuju da se broj svih samoubojstava (dakle, i onih uspješnih i onih neuspješnih) motiviranih teškim materijalnim (ne)prilikama u odnosu na period prije samog nastupa vrhunca gospodarske krize udvostručio (s 10 slučajeva na 20), dok je, primjerice, broj suicida uzrokovan nekim oblikom duševne depresije ostao isti bez obzira na ukupno povećanje stope samoubojstava. Iako bez izravnih dokaza u izvorima, možemo također pretpostaviti kako su pretežno materijalni razlozi, odnosno siromaštvo i neimaština, poticali ljude na odlazak u sve vrste krađa (dakle, i provalne i džepne) čemu u prilog govore podaci o hrani, odjeći i novcu kao trima najčešće otuđivanim stvarima u gradu Zagrebu kako u periodu prije tako i u periodu tijekom trajanja krize.

Vezano za spolnu i dobnu strukturu zagrebačkih kriminalaca, možemo reći da je ona u kriznim godinama ostala gotovo nepromijenjena što se pogotovo odnosi na slučajeve krađa u kojima u oba promatrana perioda nepobitno dominiraju muškarci nauštrb žena koje se na takve pothvate odlučuju samo u iznimnim slučajevima, i to pretežno u suradnji sa nekom muškom osobom ili grupom. Razlika se donekle primjećuje u slučajevima samoubojstava kod kojih se u vrijeme godina gospodarske krize broj suicidalnih muškaraca gotovo izjednačava sa brojem suicidalnih žena (35 M naspram 36 Ž) nasuprot prethodnog razdoblja (1928-1931) u

kojem je taj broj gotovo upola manji (19 M naspram 32 Ž). Obzirom na dob, najveći, pak, udio samoubojica u oba promatrana perioda sačinjavaju osobe mlađe od tridesete godine života, s time da si je najveći dio njih život pokušao oduzeti u ranim dvadesetima ili još i ranije. Naspram relativne ujednačenosti broja suicidalnih osoba mlade i mlađe životne dobi, u godinama vrhunca krize uočava se ipak malen porast udjela samoubojica starijih od 50. g. (s 2 slučaja na 8) koje su, najvećim dijelom zbog teških materijalnih i životnih (ne)prilika, jedini izlaz iz nastalih poteškoća vidjele u lišavanju vlastitog života.

Iako relevantni i reprezentativni obzirom da su izvedeni na temelju dvjestotinjak novinskih brojeva istog godišnjeg perioda (15. prosinca do 15. siječnja), prethodni zaključci nisu apsolutni ni nepromjenjivi, pogotovo stoga što su unutar promatranog razdoblja (1928-1935) neki novinski primjerci, premda u vrlo rijetkim slučajevima, bili nepotpuni ili čak i izostali. Prema tome, jasno je da ovaj rad daje samo djelomičnu sliku zagrebačkog kriminaliteta te utjecaja velike gospodarske krize na nj koja bi postala potpun(ij)a tek kada bi se u razmatranje uzeli svi novinski i ostali povijesni izvori u kojima se na bilo koji način dotiče tema kriminala u gradu Zagrebu tijekom vremena trajanja krize. Dok se to ne dogodi i ne dođe se do nekih novih spoznaja, kao konačnim zaključkom poslužiti ću se tekstom iz *Novosti* u kojem se, između ostaloga, kaže da je kriminalitet u Zagrebu „mnogo manji u poredbi sa kriminalitetom [...] u gradovima, koji su i manji od Zagreba“ te da ga „na sreću ne možemo ubrojiti u grad, gdje su mnogobrojni slučajevi krvavih zločina“.²⁵⁴

²⁵⁴ *Novosti*, 1. siječnja 1935.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

Novosti, prosinac 1928.

Novosti, siječanj, prosinac 1929.

Novosti, siječanj, prosinac 1930.

Novosti, siječanj, prosinac 1931.

Novosti, siječanj, prosinac 1932.

Novosti, siječanj, prosinac 1933.

Novosti, siječanj, prosinac 1934.

Novosti, siječanj 1935.

LITERATURA

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: EPH Liber, 2008.

_____, ur. *Povijest grada Zagreba*, sv. II. Zagreb: Novi liber, 2013.

Kenneth Galbraith, *Veliki slom 1929. Kako nastaju velike svjetske krize*. Zagreb: VBZ, 2010.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Obrisi strukture radničke klase međuratnog razdoblja u svjetlu privrednog razvitka.“ u *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*, 114-132. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1968.

_____. *Radni slojevi Zagreba od 1918-1931*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, 1973.

_____. „Socijalno-ekonomska politika gradske općine Zagreba s obzirom na položaj radničkog stanovništva od velike svjetske krize do početka drugoga svjetskog rata (1931-1939).“ *Povijesni prilozi* 2 (1983): 171-244.

Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.

Perić, Ivo. *Zagreb od 1850. do suvremenog velegrada*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2006.

Singer, Mladen. *Kriminologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus [etc.], 1994.

Zorko, Tomislav. „Socijalni problemi u Zagrebu između dvaju svjetskih ratova.“ Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.

INTERNET

Hrvatska enciklopedija. www.enciklopedija.hr (posjećeno 13. rujna 2018.)

Proleksis enciklopedija. proleksis.lzmk.hr (posjećeno 13. rujna 2018.)

SAŽETAK

U ovome radu obrađuju se kriminalne aktivnosti u gradu Zagrebu s fokusom na period neposredno prije (1928-1931) i tijekom samog vrhunca velike gospodarske krize (1931-1935). Usporednom analizom ta dva razdoblja nastoji se sagledati utjecaj krize na kriminalitet u uvjetima povećane nezaposlenosti, siromaštva i neimaštine. Pritom se poseban naglasak stavlja na teže zločine poput ubojstava, samoubojstava, provalnih i džepnih krađa pomoću kojih se onda nastoje dokučiti uzroci i motivi kriminalnih radnji kao i spolna i dobna struktura sudionika.

KLJUČNE RIJEČI: Zagreb, velika gospodarska kriza, kriminalitet

SUMMARY

This paper analyzes criminal activities in Zagreb with a focus on the period just before (1928-1931) and during the peak of the Great Economic Crisis (1931-1935). By a comparative analysis of these two periods, this paper is trying to perceive the impact of the crisis on criminality in conditions of increased unemployment, poverty and indigence. Special emphasis is placed on more severe crimes such as murders, suicides, burglary and pocket theft, which then seeks out the causes and motives of criminal activity as well as the sex and age structure of the participants.

KEY WORDS: Zagreb, The Great Economic Crisis, criminality